

88-4

L 28

Gustavs Jurevičs

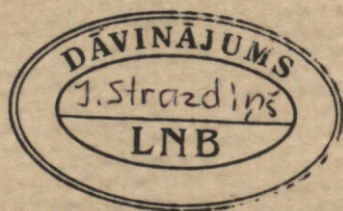
**Aleksandrs Dauge savā dzīvē
un gara pasaulē**

1937

Grāmatu apgādniecība A. Gulbis Rīga

225104

L, B

88-4
28

L
34

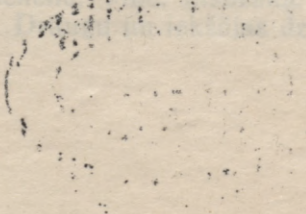
Gustavs Jurevičs

Aleksandrs Dauge savā dzīvē un gara pasaulē

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

1937

Grāmatu apgādniecība A. Gulbis Rīgā

Latvijas Nacionālā

Aleksandra Dauge savā dzīvē
un gata pasaulē

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0302049634

A. GULBJA GRĀMATU SPIESTUVE

RĪGĀ, AUSEKĻA IELĀ № 9.

1. A. Dauges dzīves gājums un raksti.

Aleksandrs Dauge dzimis 1868. g. 10.(23.) augustā Saukas Ķesteros, kur viņa tēvs bija skolotājs un ērģelnieks. D. māte cēlusies no vācu dzimtas un bijusi maiga, jūtīga rakstura sieviete.

No 8. līdz 13. dzīvības gadam D. iet tēva vadītā Saukas ķesterā skolā; pēc tam vienu gadu mācās Rīgā. 1882. g. D. iestājas Pēterpils Annas baznīcas skolā, kurū ar teicamām sekmēm beidz 1886. g. Līdz 1887. g. rudenim viņš dzīvo tēva mājās, strādājot pie tēva par palīgskolotāju. Tā paša gada rudenī D. pārceļas uz Rīgu, lai turpinātu jau Pēterpilī iesāktās veco valodu studijas. Šeit viņš arī saraksta dažus romantiski sentimentāla rakstura stāstus, kuŗus ar parakstiem A. D., Daimons vai pavisam bez paraksta publicē Dienas Lapā un Tēvijā.

1888. g. D. dodas uz Tērbatu, mācās tur 1½ gada un iztur pārbaudījumu grieķu un latīņu valodā Tērbatas klasiskā ģimnazijā.

No 1890. g. līdz 1895. g. D. studē Tērbatas universitatē vēsturi, iegūstot vēstures kandidāta gradu. Studiju laikā D. dzīvi piedalās latviešu literāri-zinātniskā studentu pulciņā, jo tuvu sadraudzēdamies ar Ed. Veidenbaumu. Šaj laikā D. iepazīstas ar vēsturiskā materiālisma mācībām un kļūst par pārliecinātu sociālistu. Literātūrā viņš aizstāv reālismu, raksta Pūrā un Dienas Lapā par vēstures likumiem, alkoholisma apkaŗošanu, sociālo jautājumu un citiem sabiedriskā rakstura tematiem. 1891. g. D. apprecas ar kāda poļa Jasinska meitu — žēlsirdīgo māsu Antoniju. No 1895. līdz 1897. g. D. strādā par skolotāju Tērbatas Trefnera ģimnazijā; pēc tam līdz 1899. g. Sedlecas ģimnazijā.

1899. g. Daugi pārceļ uz Varšavu, kur viņš Varšavas I ģimnazijā māca vācu valodu, sieviešu neofiloloģiskos kursus vispārīgo literātūru un paidagōģiju, augstākos komerckursos vācu valodu un vēsturi. Te viņš, intensīvi studēdams literātūru, lasīdams vācu klasikus, arī Balzaku, Anatolu Fransu, Mopasanu, Flobēru, Iģō, Ibsenu, Bjernsonu, Hamsunu, pamazām atbrivojas no sava šaurā materiālistiskā un sociālistiskā pasaules uzskata. Minēto rakstnieku darbus D. pa lielākai daļai lasīja oriģinālvalodās, jo šai laikā viņš jau prot sešas valodas, neskaitot grieķu un latīņu. Savus brīvlaikus D. nereti pavada Berlīnē, Drēzdenē, Minchenē, Vīnē, Insbrukā, kur turpina savas literātūras studijas. Draugu un iekšējas dziņas pamudināts, D.

ap šo laiku sāk rakstīt krievu žurnālā Вѣстникъ воспитанія un izdod savu Heine-Buch.

1907. g. D. pāriet uz Maskavu par Aleksandra komercskolas skolotāju. Te viņš joprojām raksta krievu žurnālos, lasa Karleilu, Ģēti, Ibsenu, Zimmeli, Šekspīru, studē Šopenhaueru un Ničši. 1911. g. D. publicē grāmatu Искусство и творчество в воспитаніи. Šai laikā D. sāk atkal rakstīt arī latviešu periodikā. Latviešu studentiem viņš Maskavā nolasa vairākas lekcijas, kas uz tiem atstāj lielu iespaidu: D. jau tad bija labs runātājs.

Kaŗa un revolūcijas gados D., tāpat kā citi, pārcieta dažādas grūtības, līdz kamēr 1920. g. kā Latvijas valdības ķilnieks atgriezās Latvijā.

Tūlīt pēc atgriešanās Daugem uzticēja Latvijas universitātes filoloģijas un filozofijas fakultātes pāridaŗģijas nodaļas vadību. No 1921. g. vasaras līdz 1922. g. rudenim D. bija izglītības ministrs. Par nopelniem pāridaŗģijas laukā universitāte piešķīra viņam 1931. g. Dr. paed. hon. causa un ievēlēja par profesoru. Blakus darbam universitātē D. veica arī daudz citu pienākumu: viņš lasīja lekcijas Tautas universitātē un vadīja tās mākslas un filozofijas nodaļu, bija lektors Kaucminde mājturības seminārā, rediŗģēja Jaunatnes Sarkanā Krusta žurnālu Latvijas Jaunatne, vadīja Rīgas Latv. b-bas kultūras nodaļas rīkotos publiskos priekšlasījumu, pastāvīgi strādāja pie dažādiem literāriem darbiem. Joprojām viņu interesēja literātūra, māksla, filozofija. No pēdējās pārstāvjiem pēdējā laikā vistuvāki viņam bija Hēgels, Diltejs, Lits, Bergsons, Šprangers, Fišers, Trelčs.

Kāda iekšķīga slimība, — kā saka savā Dauges nekroloŗģā prof. P. Dāle, — viņu šad un tad gan atrāva no iemīlotiem darbiem un jaunatnes, bet viņš stōiski pānesa savas ciešanas un atspirdzis ar jauneklīgu dedzību un moŗumu atkal nodevās saviem pienākumiem, līdz nāve pēkšņi 1937. g. 11. marta rītā pārrāva viņa bagātās dzīves pāvedīenu.

Trīs dienas vēlāk, jo lielam pavadītāju pulkam piedaloties, A. Dauges mirstīgās atliekas apŗlabāja Sv. Ģertrūdes kaŗos. Daudz vainagu nolīcēji cildināja D. kā izcilu personību un pāidaŗģoŗu.

*

Būdams pirmā kārtā lielisks orātors, Dauge tomēr ir atstājis arī prāvu daudzumu rakstu. Kopš atgriešanās Latvijā viņš ir rakstījis daudzus latviešu periodiskos izdevumos, ir publicējis arī vairākus atsevišķus savu rakstu kopoŗumus.

Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā publicēti šādi raksti: Par pedagogisku kultūru (1920), Par jaunatnes idejisku audzināšanu (1920), Par skolotāju izglītību (1920), Skolas ideja (1924), Sociālais motīvs audzināšanā (1932).

Audzinātājā: Audzināšanas zinātne un audzināšanas māksla (1925), Jauni uzdevumi (1926), Audzināšana kā profesija (1926), Audzinātāja jēdziens un būtība (1926), Par lietišķu un romantisku pedagogiju (1926), Pedagogisku problēmu iztirzāšanas metodes (1926), Īsti un neīsti audzināšanas ideāli (1929), Pedagogija un psiholoģija (1929), Ceļi uz sociālu kultūru (1930), Pedagoģijas stāvoklis mūsu dienās (1931), Par skolas tuvināšanu dzīvei (1932), Skolotāju speciālā un vispārīgā izglītība (1933), Reliģijas mācība atjaunotās Latvijas skolās (1934), Maksimālisma lāsts (1935), Izglītības problēmas (1936), Humora svētīgais iespaids (1937).

Burtniekā: Atmiņu grāmata (1927), Valsts un kultūra (1931), Individuālais un sociālais motīvs audzināšanā (1931), Manas pirmās atmiņas par krieviem un Krieviju (1931), Ģēte (1932), Par sociālisma sākumiem Latvijā (1932), Pasauls uzskats un audzināšana (1932), Zinātne un politika (1933), Par labu un sliktu gaumi (1934), Izglītības problēmas atjaunotā Latvijā (1934).

1925. g. D. divās grāmatās ar nosaukumu Kultūras ceļi (Jēpes apgādībā) publicēja savu rakstu kopojumu, pievienojot tiem arī dažus jaunus rakstus. Tai pašā gadā Valtera un Rapas apgādībā iznāca Dauges jau Krievijā iespiestās grāmatas Искусство и творчество tulkojums un pārstrādājums ar nosaukumu Māksla un audzināšana. Kā atsevišķas brošūras 1924. g. iznāca „Skolas ideja“, 1928. g. „Audzināšanas ideāls un īstenība“ un atmiņu grāmata ar nosaukumu „Manā jaunības zemē“.

Pēdējos gados A. Raņķa Pasauls slaveno vīru seriņā D. publicēja rakstu par Fr. Ničši un Ģētes monografiju.

Kopā ar Plūdoni D. laida klajā Mūsu lasāmo grāmatu (6 daļas) un pamatskolām seriņu Rakstnieku sejas. Beidzot D. rediģēja Valtera un Rapas apgādībā seriņu Lielās personības.

2. Aleksandra Dauges dzīves pamatprincipu tapšana un to kodols.

A. D. pēc savas psihiskās pamatiedabas bija dzejnieks, mākslinieks. To liecina gan viņa dzejiskais autobiografiskais tēlojums „Manā jaunības zemē“, gan viņa nepārtrauktā interese par mākslu, gan viņa jaunības mēģinājumi stāstu rakstniecībā. J. Lapiņš savā apcerējumā par D. pat izsakās, ka D., turpinot stāstu rakstīšanu, būtu varbūt kļuvis par redzamu latviešu stāstu rakstnieku.

Katrā ziņā ir skaidrs, ka ar D. dzejisko iedabu daudz kas izskaidrojams kā viņa dzīvē, tā rakstos. Taisni ar šo iedabu ir izskaidrojama D. brīvā, plašā, dažādo dzīves un kultūras parādību uztveršana, viņa lielā spēja iejusties, iedzīvoties cilvēkos, viņa runu dedzība, rakstu lielā dažādība un šo rakstu dzejiskā, vairāk uz cilvēka jūtām un gribu nekā prātu vērstā valodas forma. Ar to pašu iedabu izskaidrojams arī tas, ka Dauge savu pasaules uzskatu, kas lielākā vai mazākā mērā atspoguļojas visā viņa dzīvē un rakstos, nav mums atstājis formulētu kādas izstrādātas sistēmas, bet gan vienkārši zināmas pārliedības veidā.

Atzīdams, ka ir vajadzīgs plašs, uz dzīvi vērsts skats, kāds sevī apvienots un saskaņots pasaules uzskats, un ka tikai tā cilvēka darbos un dzīvē var būt iekšēja saskaņa un vienība, kas uz visu skatās no plašāka viedokļa, kas visu pārredz atsevišķo daļu iekšējā sakarībā un saistībā, kas visas savas domas un visus savus spriedumus spēj iekļaut plašās, visa aptvērējās idejās, D. tai pašā laikā ir pārlicināts, ka teoretisku atziņu ceļā tas nav sasniedzams. Objektīvā zinātne un teoretiskā filozofija, pēc D. domām, nevar pierādīt un motivēt to, kas katram cilvēkam drīkstētu būt visvairāk vērtīgs, kas viņam jāmīl un jānīst, pēc kā jācenšas, kādi viņam jānosprauž dzīves ideāli.

To, pēc Dauges domām, var pierādīt un motivēt vienīgi dzīve. Vienīgi personiskos piedzīvojumos un novērojumos, kad cilvēks ir aktīvās attiecībās ar dzīvi un cilvēkiem, mīl un nīst, cer un šaubās, piedzīvo gan uzvaras un zaudējumus, gan smagas vilšanās un izmisuma, gan arī gaišus laimes brīžus, vienīgi tad cilvēks gūst savu pasaules uzskatu — izjūtu un izprātņi par mūžīgi un absolūti pareizo dzīvē, par absolūto patiesību, taisnību, labumu un skaistumu.

Tikai šādi veidojusies un metafiziski-religiski fundēta dzīves pārliecība, pēc D. domām, pelna pasaules uzskata nosaukumu.

*

Taisni šādā garā ir veidojies arī paša D. pasaules pamatzskats.

Šā uzskata saknes saskatāmas jau D. bērnībā un jaunībā. Vispirmā kārtā tie bija daži reliģiska rakstura pārdzīvojumi un ietekmējumi, kas, reiz iesakņojušies, palika dzīvi arī visā turpmākajā D. dzīvē.

Kā pirmais no šādiem pārdzīvojumiem minams tas, ko D. bērnībā pārdzīvoja sakarā ar sava brālīša Valentīna nāvi. Pēc šā notikuma viņš bieži ar māti runājis par miršanu, par to, kur tagad brālītis, kādēļ cilvēkiem jāmirst, kur visi būs pēc nāves un kādēļ tā vajadzīga. Viņš brīnījies par māti, kas tik bieži rūgti raudājusi un tomēr par visu klusi, padevīgi arvienu noteikusi, ka viss tas esot labi, ka Dieviņš tā nospriedis un ka tam tā vajagot būt. Tad Dievs viņam kļuvis par varenu, ne ar ko vairs zemes nesalīdzināmu spēku, pret kuŗu sajutis savādas bailes, bet cilvēki viņam likušies pavisam maziņi un niecīgi. „Ši nojauta, saka D., „šī, zināms, vēl gluži neskaidrā doma, ka mēs kaut kādas lielas varas priekšā visi vāji, maziņi, un ka dzīvē valda kaut kāds nesaprotams spēks, kam jāpadodas, no šā laika manī sāka nostiprināties un pieņemt arvienu noteiktākus, stingrākus kontūrus.“

Līdzās šim „mysterium tremendum“ pārdzīvojumam D. no bērnības manto arī dziļu svētuma un brīnuma izjūtu.

„Toreiz — saka Dauge — es izjutu visas dzīves svētumu, izdzīvoju to ar visu savu mazo būtī, jutu to visu sevi pildam kā pastāvīgi ausis skanošu gaišu dziesmu, kā visu telpu pārplūdināšu, itin kā no citām pasaulēm nākošu maigu smaržu.“

„Svēti man toreiz likās ziemas rīti, svēti ziemas saulē mirdzošie apsnigušie koki un visa kā miljonu dārgakmeņos vizošā zeme. Svēti man bija klusie vakari, kad māju logos iemirdzējās uguntiņas, kad no skursteņiem dūmu strūklas kāpa pelēkās debesīs, kad sniegs čīkstēja zem mājās pārbraucošo malcinieku ragavu sliecēm.“

„Svētas man toreiz bija zvaigžņotas naktis, un šo nakšu klusumā bija kas baigi svinīgs un tik dzidrs, ka elpot bija bail. Māte ar mani tumšos, zvaigžņotos vakaros mēdza staigāt pa sētu un dārzu. Tad viņa man rādīja vienu zvaigzni un teica, ka uz tās tagad dzīvojot Valiņš, un tad rādīja citu zvaigzni, no kurienes uz mūsu zemi izbraucot mīlais Jēzus, kas braucot

zelta kamanās pa zvaigžņu un mēness staru tiltu. Nekad man zvaigznes nav tā mirdzējušas un nekad no to augstumiem nav plūdis tāds dzidrs svētums kā toreiz.“

„Šī svētuma sajūta kā reliģiskās dzīves pamata akords toreiz mani uzmodās visu dvēseli aizraujošā skaistumā, un es to turu par savas iekšējās dzīves lielāko mantojumu, un nekad visā mūžā nekas man šo svēto skaistumu nav spējis aptumšot vai atņemt. Pat tanīs laikos, kad es, kā tas katras dvēseles meklēšanas gaitās zināmā garīgas augšanas posmā mēdz notikt, visu sāku apšaubīt, kritizēt un noliegt, kad es, zem vienusīga racionālisma un materiālisma mācību iespajdiem teorētiski noliedzu visu transcendentu, visu, kas nav acīm redzams un rokām taustāms un tīriem prāta slēdzieniem pierādāms, arī tad es savā sirdī dziļi jutu, ka tas tomēr nav tiesa, un ka mani citi tikai māna, un ka es pats sevi mānu, noraidot to, kas patiesībā ir, bijis un būs: lielo, neizsmelāmo, nekad neizskaidrojamo brīnumu, kuŗa priekšā mums pazemībā jānoliec galva.“

Šo reliģisko pārdzīvojumu galvenā ierosinātāja bijusi D. māte, ļoti reliģioza sieviete. Reliģiskas noskaņas radīja visa D. vecāku mājas dzīve: rīta un vakara lūgšanas ar dziedāšanu, bieža baznīcas apmeklēšana, bībeles stāstu lasīšana u. t. t. Turpretim no tēva D. mantojis tieksmi uz aistētisko, reālo, uz kārtību. Tēvs milējis skaistumu, cienījis mūziku, dziesmas, teātri, viņam ļoti patīcis viss krāšņais, spožais, svinīgais. Bet visā tanī nebijis itin ne kaut kā mistiska, nekā tāda, kas viņu būtu attālinājis ikdienas dzīvei vai viņu pacēlis pāri par to. Ar visām savām sabiedriskām un aistētiskām tieksmēm viņš bijis ārkārtīgi praktisks. Viņa praktiskums parādījis nemaldināmā īstenības izjūtā, un arvienu viņš rīkojies saskaņā ar katras lietas īsto būtību, ar tās dabiskām prasībām, visur un arvienu bijis stingri lietišķs. Nekad ne pie kā nestāties klāt ar kādu teorētiski konstruētu ideālu, bet pratis ikreiz izprast patiesi reālo.

Tā, pēc paša D. vārdiem, viņš tēva mājās redzēja pastāvīgu divus principus: no tēva puses — cieņu pret visām dzīves reālībām līdz ar dziļu dzīves izpratni; no mātes — tieksmi un mīlestību uz visām tām mantām, ko zagļi nezog un rūsa neēd.

No šejienes, acīm redzot, nāk D. lielā interese par šo divu principu — reālā un ideālā — savstarpējām attiecībām un to sintezēšanas mēģinājumi, kas sastopami daudzos viņa rakstos.

No tēva mājas nāk arī D. dzīvā interese par cilvēkiem un optimistiskais uzskats par tiem.

„Mani arvienu, — saka D., — lielā mērā interesēja viss, ko cilvēki darija, nevis tā darījuma, bet paša cilvēka dēļ. Es

cilvēkus pašus uztvēru ārkārtīgi nopietni, mani vairāk kā viss cits pasaulē valdzināja un deva nepārtraucamu ierosmi manai fantāzijai katra satikšanās ar katru cilvēku. Man gribējās pārcelties katra būtībā, viņa acīm skatīties, viņa ausīm dzirdēt. Es dzīvoju citos un bieži pats sev teicu: tagad es esmu tas un tas, un nu atkal kaut kāds cits no tiem, par kuriem zināmā laikā sevišķi interesējos.“

„Visos cilvēkos kaut kas bija, ko es varēju apbrīnot un cienīt. Katrā kaut kas bija, kā man pašam trūka un par ko sevi turēju par mazāku viņa priekšā. Apbrīnoju visādas lietas: nazīšus, dozes, sprādzes, pulksteņu ķēdes, kādas redzēju pie citiem, bet apbrīnojot kāda cilvēka kaut kādas lietas, es viņu pašu arī apbrīnoju. Tā dziļi manā dabā guldītai tieksmei — apbrīnot, dievināt, cienīt, nekad netrūka ierosmes un barības. Un visā manā bērnībā un jaunībā es nevienā cilvēkā netiku vīlies, neviens man nekad nekļuva vienaldzīgs, par ko interesējos, un man bija un visu laiku palika visaugstākais dzīvē — būt kopā ar viņiem visiem.“

„Tā es visu pirmo savas dzīves posmu nodzīvoju nesa-
tricināmā ticībā, cieņā un mīlestībā uz cilvēkiem, kam par labu nāca arī vēl tas, ka nedz tēvs, nedz māte nekad slikti neru-
nāja par citiem cilvēkiem.“

Bet tad, sakarā ar dažām Pēterpilī Annas skolā piedzīvo-
tām pārestībām, nākusi arī vilšanās cilvēkos: mīlestības vietā
iezagušās pat naida jūtas, kas kā „slimība sūkušās visās dzis-
lās un arvienu stiprāk dedzinājušās asinis“. Tikai vēlāk, kad
D. iepazīnās ar saviem biedriem tuvāk, dabūjis zināt par viņu
dažkārt grūto, trūcīgo dzīvi, naida jūtas izgaisušas, un to vietā
iestājies žēlums pret tiem.

Te Annas skolā D. iepazīnās arī ar lielas vientulības jū-
tām, te viņš pārdzīvojis sava apzinīgā es mošanos. „Bija uz-
modies — saka D. — mans „es“ un lūkoja atrast un ieņemt
stāvokli pret visu un visiem. Modās griba sev noskaidrot, vai
tā, kā līdz šim biju dzīvojis, ir bijis pareizi, vai dzīve tāpat jā-
turpina jeb vai tā jāpārtaisa, kam jāgatavojas nākotnē. Visa
objektīvā pasaule, visi cilvēki, visa sadzīves iekārta man pa-
mazām kļuva par problēmu, un līdz ar to par problēmu es
kļuva pats sev... Sākās šaubas par visu, pašam par sevi, par
skolu, par tās mācību vajadzību. Šīs šaubas kā kāda slimība,
kas no viena organa nemanot pāriet uz otru, pamazām sāka
skarties pie citām sfairām. Es sāku galu galā šaubīties pat par
to, vai visai cilvēku dzīvei ir kāda nozīme un jēga. Viss bija
kļuvis problēmātisks.“

Šīs šaubas Daugem pa daļai līdzējis pārvarēt kāds viņa
ļoti apdāvināts un nosvērts biedrs, kas viņam šķitis kā īsta

jaunekļa ideāls. Kad viņš sācis šaubīties par skolas darba vispārīgo vai par atsevišķa priekšmeta speciālo vērtību, viņam tikai vajadzējis ieraudzīt sava biedra glītās burtnīcas, dzirdēt viņa skaidrās un eksaktās atbildes skolotājam, redzēt viņa nevienu acumirkli neatslābstošo respektu pret kuŗu katru priekšmetu, rūpību, ar kādu viņš veicis katru bez izņēmuma klases uzdevumu, un viņam kļuvis kauns par savām šaubām. Viņš instinktīvi sajutis, kā, ja tāds intelligentis, gudrs un kritiski asprātīgs cilvēks kā viņa biedrs ar tādu nopietnību un acīm redzamu pārliecību dara uzdotos darbus, ka tas viss tad nemaz nevar būt bez jēgas un vērtības. Viņš par to nemaz tad vairs neprātojis, bet viņam tas kļuvis iekšķīgi skaidrs. Un radusies ticība, ka arī par šo skolas problēmu, tāpat kā par citu visu vēl nesaprotamo un mīklaino, viņam reiz uzausīs skaidrība, ja vien tam visam viņš pieies gluži tuvu klāt un ja visu to viņš — līdzīgi savam biedram — pārbaudīs tiešā dzīvā aktivitātē.

Līdzīgs iespaids bijis šim biedram uz D. reliģiskajām šaubām. „Ka es, — saka D., — viņa ietekmē savā skepticismā par skolu un skolas mācībām neaizgāju par tālu un bez sevišķi lieliem un moku pilniem konfliktiem beidzot atradu zināmu skaidrību, samierinājos ar skolas pašu ideju un tās konkrētām prasībām, tā mans biedrs man bija balsts un paraugs arī manās pirmās reliģiskās šaubās un meklēšanās... Tādā kārtā no vienas puses mājās liktie pamati un, otrkārt, mana biedra no galējībām brīdinošais un sargājošais piemērs man pēc visādām sāpīgām šaubām un maldiem galu galā nelāva aiziet projām no reliģijas, bet tikai lika to dziļāk, plašāk un mazāk ārīgi, bet vairāk iekšķīgi un būtiski uztvert. Un varu sacīt, ka, ja no Saukas uz Pēterpili biju aizgājis bez mazākām šaubām par kristīgās baznīcas un ticības patiesību, es atgriezos uz dzimteni gan ar citādu, jaunu šo mācību uztveri, bet tikpat dziļi izjuzdams to svētumu un nesatricināmu iekšķīgu patiesību. Neuzticīgs biju palicis tikai to burtam, bet ne to garam. Un to poēzija man bija atvērusies vēl krāšņāka, vēl bagātāka daudz jaunām niansēm. Bet ka tas tā bija, par to man lielā mērā jāpateicas arī tiem neaizmirstamiem brīžiem, kuŗus pavadīju Annas baznīcā... Un ja vēlākos gados Heses (šīs baznīcas mācītāja) vārdi arī nespēja manu ticību baznīcas mācību burtam glābt, tad tomēr viņa sirsnīgais un varenais patoss, viņa karstās pārliecības patiesi luteriskais spēks vēl dziļāk mani nostiprināja ticību Kristus mācības mūžīgai iekšķīgai patiesībai, un tās gaišums un poēzija man vairs nezuda nekad.“

Pēterpils dzīve, pēc Dauges paša vārdiem, devusi arī ierosinājumus un izdevību padziļināties viņa interesei par māks-

slu. Šie ierosinājumi nākuši no trim pusēm: no Annas baznīcā rikotiem garīgās mūzikas priekšnesumiem, no Dr. Brēma vācu valodas stundām un no Pēterpils teātriem, kur viņš vislabākos uzvedumos iepazīnīes ar lielajiem pasaules klasiku drāmatiskiem darbiem.

Tālāk D. pastāsta, kā viņš līdz ar drāmu varoņiem dzīvojis vienu dzīvi, milējis, nīdis, cīnījies, cietis un priecājies, kā viņā atkal pamodusies ārkārtīga interese vērties dažādu cilvēku dzīvē, domāt par viņu dabu un raksturu, izprast viņu likteņa gaitu. „Šī interese, — saka D., — bija tik liela, ka tā daudzreiz nobīdīja pie malas visas citas intereses... Es nopietni par to domāju, ka es kādu laiku, lielo dzejnieku vadībā, speciāli studēšu cilvēku, viņa dzīvi, dvēseli un likteņa gaitas un tad nodošos skatuves mākslai, lai mākslā varētu attēlot cilvēku dzīvi, rādīt, kas ir cilvēks, ko nozīmē — būt cilvēkam... Gribējās citiem darīt skaidru, saprotamu un mīlu to, kas man pašam tāds bija kļuvis. Šī manas dabas visdziļākā un līdz šim pār visām citām dominējošā tieksme jau toreiz manāmi manī izcēlās un rosījās. Un nu vienu laiku man likās, ka vislabāk spēšu savu nodomu piepildīt kā skatuves mākslinieks. Bet šī ideja arvienu vairāk nobīdījās pie malas, un tās vietā radās nodoms — kļūt par skolotāju. Arī domas — studēt teoloģiju un tapt par mācītāju, vienu laiku mani stipri nodarbināja. Bet visos šinīs nodomos bija slēpta tieksme — mācīt. Tā kļuva arvienu stiprāka un beidzot valdošā. Tikai neskaidrībā biju par to, vai reiz mācīšu no skatuves, kanceles vai katedras.“

Dauges interesi par cilvēku stiprināja arī intensīva klasiķu, kā Servantesa, Sōfokla, Aischila, Dantes u. c. lasīšana. It sevišķi liels, „visus cilvēcīgus mērogus pārsniedzošs“, Daugem licies Dante. Dantes darbus lasot, viņš pirmo reizi nojautis, „cik liels vispār var būt cilvēks, cik lieli apjomi un bezgalīgi saturi var būt cilvēka dvēselei.“

Dzimtenē pārbraukušam, Daugem radās izdevība savas pīdagōģiskās tendences izpaust arī praktiskā darbā tēva skolā strādājot. Šai darbā D. stājies ar lielu dedzību un interesi, nevarējis sagaidīt vien, kad skolnieki ieradīsies skolā. Un viņam bijis liels prieks vērot savus audzēkņus darbā un viņu attīstības gaitā. Šie novērojumi Daugem vēlāk noderēja par vielu dažiem tēlojumiem un stāstiem no skolnieku dzīves.

Metot skatu uz dzimtenē pavadīto gadu, D., formulēdams savu toreizējo pārliecību, saka: „Kaut kādas svarīgas dzīves problēmas mani šai laikā nemaz nenodarbināja. Man bija stipra ticība šīs dzīves negrozāmai, mūžīgai kārtībai un harmonijai, kas guldīta visa esošā pašos pamatos un kurai jāvalda

visur un visos, kuŗu neviens nedrīkst jaukt, bet kuŗu katram ik brīdi visādi vajag balstīt un stiprināt un tur, kur tā apdraudēta, sargāt un aizstāvēt. — Man likās, ka, lai šī mūžīgā kosmiskā harmonija varētu pastāvēt, nebūt nav vajadzīga tāda vai citāda noteikta ārēja sadzīves iekārta, bet pie dažādas ārējās iekārtas, visādos ārējos nosacījumos, pie katras valsts un sociālās satversmes var valdīt gan vislielākā iekšķīgā kārtība, gan arī vislielākā nekārtība, cilvēki var būt gan laimīgi, gan nelaimīgi, dzīve var gan plaukt un ziedēt, gan arī sabrukt, ar vienu atkarībā no tā, kā paši cilvēki uztver, saprot un izmanto tos apstākļus, kādos dzīvo... Es cilvēku dzīves kārtību un harmoniju uztvēru tīri iekšķīgi un sapratu to kā īstu cilvēcību, ko viens otram var izrādīt visos apstākļos, pie katras ārējās iekārtas, bet laimi es sapratu kā dvēseles spēku un līdzsvaru, kuŗu nespēj izjaukt nekāda ārēja vara, kā stipru garu, kas tiek galā ar visiem konfliktiem, kā spēcīgu raksturu, kas ir likteņa kungs un valdinieks.“

Tā mēs redzam, kā ar reliģiska rakstura bijības un svētuma pārdzīvojumiem pamatā, cauri mīlestībai un naidam, cauri šaubām un ticībai, cauri šķīstītājām mākslas ugunīm pamazām izveidojās Dagues pārliecības kodols: ticība cilvēkam, cilvēka gara un rakstura spēkam.

Bet pirms šī pārliecība izveidojās galīgā veidā, D. pārdzīvoja jau pieminēto vairāk gadu ilgu aizraušanos ar sociālisma mācībām. „Šās ticības (t. i. sociālisma mācības) varā, — saka D., — es kādus gadus tiešām dzīvoju brīnišķīgā paciltībā un jutu lielu dzīves prieka un enerģiju uzplūdumu, biju pilns un pārpilns šo jauno gaišo nojautu par cilvēces it kā augšām celšanos, par jaunas pasaules mošanos, un biju lepns, ka drīkstu un spēju būt par šīs jaunās mācības nesēju, par šīs augstās idejas kareivi. Nāca nu tāds laiks, ka šīnī idejā redzēju visu sadzīves problēmu un mīklu galīgu atrisinājumu. Man šķita, ka sociālisma idejas uzvara tiešām darīs galu visām cilvēku ciešanām un darīs neiespējamu katru sociālu ne taisnību. Es ticēju, ka sociālisms dos iespēju atvērties līdz šim nomāktām visvērtīgākām cilvēku īpašībām, ka sociālisma valdības laiks tiešām būs istas cilvēcības ziedu laiks... Un nu es, apmulsis no saviem nākotnes sapņiem, tos, kas tiem neticēja, turēju netikvien par nožēlojami prōzaiskiem un aprobežotiem cilvēkiem, bet par ļauniem, rupjiem egoistiem, kas, apmierināti ar savu personīgo stāvokli, baidās, ka tas kaut kā varētu tikt satricināts, un kas ir visu gatavi darīt, lai tiktu konservēts viss vecais un likti šķēršļi ceļā visam jaunam. Un jo vairāk tādu cilvēku redzēju ap sevi, jo stiprāk sajutu pienākumu savu pārliecību izplatīt, savu mācību sludināt vi-

sur un visiem un līdz ar to sāku arvienu zemāk vērtēt visu citu, kam nebija tieša sakara ar to.“

Šī aizraušanās tomēr bija pārejoša. Studiju laikā, iedziļinoties zinātnē un kritiskai domai paasinoties, saduroties ar dažu savu draugu un paziņu citādiem uzskatiem, D. sāka saredzēt sociālisma mācības vienpusību, kamēr beidzot galīgi atteicās no tās abstraktiem ideāliem. „Es sāku saprast, — saka D., — ka cilvēks, ja vien tas, nevis aizraujoties par teorētiski konstruētām utopijām, bet skaidri pārredzot un saprotot katra laika un katras vietas objektīvo īstenību, saprotot, kā tā radusies un attīstījusies, iemācījies visu stingri lietišķi uzvert, bet reizē arī apgarots un aizrauts no dziļa ētosa, vadīts no smalkjūtīgas sociālas sirdsapziņas, daudz vairāk var izdarīt nekā entūziasmētais vai varbūt fanātizētais sociālpolitisks romantīks, kas gandrīz arvien mēdz būt praktiski neauglīgs un kuŗa sabiedriskā darbība bieži izrādās par lielā mērā kaitīgu un sadzīves pamatus graužošu.“

Un nu atkal atdzimst Dauges agrākā ticība cilvēkam, bet „nevis ticība cilvēkam kā tādām, nevis ticība vispār cilvēkam, bet gan augstas kvalitātes cilvēku lielai nozīmei, lomai un spēkam, un reizē ar to pārliecība, ka visaugstākais mūsu uzdevums dzīvē — ir cik iespējams augstu un arvienu augstāk pacelt šo garīgo un ētisko cilvēku kvalitāti, un tad visās lietās un vietās taisni šīm augstāki kvalificētām personībām dot iespēju noteikt, lemt, vadīt un valdīt.“

Šī pārliecība, arvienu padziļinādamās un paplašinādamās, palika par Dauges pamatpārliecību, kas atspoguļojas tiklab visā viņa dzīvē, kā rakstos, visos viņa kultūr-filozofiskos, paidagōģiskos un politiskos uzskatos.

3. Kultūrfilozofiskie uzskati.

Dzīve. Cilvēks. Individs un sabiedrība. Kultūra un kultūras cilvēks. Raksturs. Humors. Zinātne. Māksla. Filozofija.

Būdams tā tad tai pārliecībā, ka cilvēka augstākais uzdevums ir cik iespējams augstu pacelt garīgo un ētisko cilvēku kvalitāti, Dauge, protams, šo uzdevumu uzskatīja arī par savu uzdevumu. Tāpēc, arvienu pats pēc lielākas pilnības tiekdams, D. arī citus aicināja darīt to pašu.

D. aicināja un aicina savos rakstos dzīvot lielu, bagātu dzīvi, dzīvot tā, lai dzīvei būtu lieli saturi, lai tajā izteiktos spējas jūtas, lai izceltos un rosītos spilgtas enerģijas, lai tā būtu pildīta „skaistām noskaņām, krāsām, meldijām“, lai tajā būtu daudz „liksmes un prieka“.

Vajag arī gribēt būt kungam un valdniekam par dzīvi, vajag gribēt to celt un veidot, ik brīdi no jauna radīt, jo radišanas sajūsmā dvēsele piedzīvo savu augstāko laimi.

Kas tā dzīvo, kas iekšīgi, būdams it kā ar visas dzīves pašu būtības centru saistīts, izjūt tās dzīvos saturus, kas jūt savu dziļo radniecību ar visu esošo un, visam līdzī jūtot, ar visu līdzī dzīvo, tas padara savu dzīvi simt un simtkārtīgu, jo dzīve vienmēr ir kooperācija, kopdarbība.

Cilvēks viens pats par sevi nav nekas, nevar nekas būt. Individs ārpus sabiedrības ir nedzīva abstrakcija, tāda pati kā fiziķu atomi. Cilvēks ar visu to, kas viņu padara par cilvēku, nav vispirmatnējais, tas, kas bija no paša sākuma, un kas vēlāk stājās sakarā ar citiem un nodibināja cilvēku sabiedrību, bet — taisni otrādi: bez un ārpus sabiedrības viņš nemaz nav cilvēks.

Cik visvarens noteicējs katra cilvēka dzīvē ir visums, cilvēku kolektīvs, to visspilgtākā piemērā rāda cilvēku valoda.

Viens pats cilvēks nekad nevienas valodas nav varējis izdomāt un tās valdību nodibināt. Vislielākie valodu ģeniji ik brīdi ir smēlušī un smel no tautas dzīvās runas avotiem. Tautas dvēselē un garā valoda izaug, un valodas izkopējs to tikai kārto, noskaņo, noskaidro. Un visiem kā neīsta, slikta mūzika ausīs skan katrs vārds, kas nav smelts no tautas psiķes, bet kas ir mākslīgi izdomāts, konstruēts un nesaskan ar kolektīvās psiķes pamatmotīviem.

Tāpat nav un nevar būt mūsu pašapziņas bez citu apziņas. Arvienu mūsu apziņa sastopas ar citu, tiecas uz citu, balstās

uz citu apziņu. Mēs paši sevi nesapratīsim, ja nesapratīsim citus, nekad par sevi nespriedīsim pareizi, ja nebūsim par citiem sprieduši, ne uz vienu pašu jautājumu nejaudāsīm atbildēt, ja nebūsim atbildējuši uz citu jautājumiem.

Paši par sevi topam skaidrībā, paši pie sevis kļūstam, redzot citus, redzot sevi citos un citus sevi, redzot to, kas mūs no visiem citiem šķir. Un jo dziļāk mēs gremdējamies citos, jo pilnīgāk viņus pazīstam, jo skaidrāk sajūtam robežas un starpību starp mums un viņiem, jo labāk saprotam tos un sevi pašus.

Tā mums pašiem atveras mūsu es, tā mēs sevi atrodam. Nu mēs zinām, kas mēs esam. Mūsu es ir uzmodies, piedzimis. Mūsos ir modusies nojauta par to, ko mēs varam, ko nevaram, kam mēs sagatavoti, kam nē, kas mūsu stiprums un mūsu vājums.

Dzīvē ar citiem, dodot un ņemot, novērojot un salīdzinot, domu un iespaidu apmaiņā un darba sacīkstē ir izcēlusies mūsu personība.

Šī pašapziņa, sava es sajūta mūs pilda ar savādu lepnu laimi. Nu tikai mēs sākam dzīvot apzinīgi, veidot savu dzīvi un dot tai vēlamu virzienu. Mēs nu zinām, ko gribam. Un jūtam, ka to brīvi gribam, ka tā ir mūsu pašu personīgā griba.

Tagad mums dzīve stādās priekšā kā liels un svarīgs personīgs uzdevums, kas mums jāveic paša spēkiem. Nu mums jāiet pašiem savi ceļi, pašiem sev jāsprauž mērķi. Vilinoša, saistoša un bezgala daudz sološa dzīve atveras mūsu priekšā. Katram jāliek iekšā dzīvē savs darbs, savs dzīves ierosinājums, nu mēs jūtam atbildību dzīves priekšā par kuru katru savu darījumu.

Nu tikai mums sākas patiesībā īstā dzīve. Līdz šim mēs vēl bijām kolektīvā iegrimuši un sava es neapzinājāmies. Tagad mēs to skaidri sajūtam.

Nevis projām nu aizejam no citiem, nevis neuzticīgi tiem kļūstam, bet tikai apzināmies, ka mūsu es, kas audzis visdzīves klēpī, nu no viņa piedzimis un tapis par visuma patstāvīgu daļu.

Sakari ar visumu nav saraujami, dzīve ārpus šiem sakariem arī turpmāk nav domājama.

Bet nu šī vienība un kopība ar visumu mums tapusi pašiem saprotama un sajūtama, un nu mēs visumam kalpojam apzinīgi un brīvprātīgi. Nu zinām, ka tam kalposim vislabāk, ja to, kas mūsos ir, izkopsim un izveidosim līdz pēdējai iespējamībai.

Vēl mēs nebūt neesam galā, vēl nav beigusies mūsu attīstības gaita, un vēl nav beigusies apkārtnes ietekme uz mums un ierosinājumi mūsos. Tie arī nekad nebeigsies un nedrīkst beigties. Bet nu mēs visu pārredzam un varam pārbaudīt, varam taisīt izvēli, vajadzīgo pieņemt un nevajadzīgo atmet. Un tā varam būt kungi un valdnieki pār saviem likteņiem.

Tā ir mūsu brīvība. Tas ir mūsu spēks. Tā diena, kurā šī atziņa skaidri mūsos uzausa, ir mūsu garīgās dzimšanas diena. Ar šo dienu sākas mūsu „vēsture“.

*

Atzīstot un dzīvi izjūtot šo sakarību ar visiem, atkarību no tiem un dziļi radniecisku piederību pie tiem, katrs cilvēks reizē arī sajūt to, kas viņu no citiem un pat no visiem šķir.

Lai arī manas domas ir modušās un augušās kolektīvā, lai mana griba un manas jūtas arī ir izveidojušās aktīvā kopdzīvē, lai arī katru darbu darīt es esmu mācījies tikai konkrētās, dzīvās attiecībās ar citiem, tad tomēr es domājot apziņos, ka domātājs es esmu pats, ja ko gribu, tad šo gribu sajūtu kā savu paša gribu, un katrā darbā lieku iekšā paša spēkus, paša mērķus un paša izpratni un gaumi. Un ikbrīdi apziņos, ka es citādi domāju, daudzkārt pavisam citu ko gribu un citādi daru nekā visi citi.

Un tiešām: nav pasaulē divu cilvēku, kas vienādi domātu, justu, runātu vai darītu.

Katrs cilvēks ir netikvien sociāla būte, bet reizē arī kaut kas pats par sevi, dzīvs indivīds. Katrs cilvēks pilda pasaulē tādu vietu, kurā cits tā pildīt nevar. Kā visu cilvēku sejas ir dažādas, tā viņu gars un dvēsele ir savādi. Katrs cilvēks, tāds, kāds viņš ir, ir pirmo un pēdējo reizi tāds pasaulē. Tāda, kāds viņš ir, otra nav, nekad nav bijis un arī nekad nebūs.

Neviens cilvēks nav ar otru samaināms, un ar ikkura cilvēka aiziešanu no dzīves rodas robs, kas nav vairs aizpildāms pilnīgi.

Lai arī katrs katram simtkārtīgi līdzīgs, lai katram ar katru bez gala daudz kopēja, lai katrs ir un paliek visuma nešķirama daļa, kurā tā pati viela, kas visumā, un kura attīstība norisinās pēc tiem pašiem kopējiem likumiem, tomēr katrs savā ziņā dzīvo sevišķu dzīvi, un katrs zināmā mērā ir „izņēmums no likuma“.

Šis īpatnējais, sevišķais, šis vienreizējais izņēmums ir izjūtams katram. Nav viegli katra cilvēka īpatnējo aprakstīt, formulēt, izteikt vārdos, kā nevar pilnīgi skaidri aprakstīt cilvēka seju tā, lai pēc šāda apraksta katrs to varētu pazīt.

Kad desmit gleznotāju gleznotu viena un tā paša cilvēka ģimēni, tad visi šie tēlojumi tomēr būtu tik savādi, ka, iedomājoties tos visus dzīvus, mūsu priekšā stāvētu desmit pavisam dažādi cilvēki, visi cits citam sveši. Visdziļāki īpatnējais ir grūti izteicams un daudzreiz tikai tumši nojaušams. Bet tas ir. Un ir daudzreiz tik liels un spēcīgs, ka pat cilvēki ar ļoti stiprām sociālām simpatijām daudzreiz sāpīgi jūt, cik sveši tiem visi, cik maz ir iespējama pilnīga saprašanās ar tiem, cik viņi vientuļi, tā ka tiem sirds vai lūst no vientulības sāpēm.

Visi cilvēki ir viens, un katrs cilvēks tomēr pats sava pasaule. Un drīz vientulības sāpēs, drīz dziļā, pat naidīgā svešuma izjūtā, drīz aukstā vienaldzībā pret citiem izteicas šī atšķirība un sevišķība.

Daudzreiz vientulības atziņa saistās ar savādu prieku, laimes un cēla lepnuma sajūtu. Savu vientulību mēs daudzreiz izjūtam ar sevišķu lepmu pacilātību. Tas ir tad, kad mūs pilda kaut kas liels un skaists, kuŗa mūžīgai vērtībai mēs ticam, bet redzam, ka citi to nesaprot, vai negrib saprast. Tad mūsos mostas itin kā svētas atbildības atziņa par kaut ko lielu un svētu, kas mums jāsarga un jāaizstāv un par ko jāved cīņa. Mūsos uzplūst spēcīga griba kaŗot par to pat pret visu pasauli. Šī sajūta var būt varen spēcīga un var mūs pacelt līdz istai varonībai, kuŗā izdzīvojam augstāko laimi.

*

Tādā kārtā taisnība ir gan tiem, kas uzsver katra cilvēka sociālo atkarību, gan arī tiem, kas aizrāda uz katra individa patstāvību un brīvību. Katrs cilvēks reizē ir sociāla un reizē individuāla būte. Par personību neviens nevar kļūt ārpus sabiedrības, bet sabiedrība nevar būt, nav domājama bez cilvēkiem, bez atsevišķiem individiem. Sabiedrībai ir savas tiesības, bet arī savi pienākumi pret katru atsevišķu cilvēku, un katram cilvēkam tāpat ir pienākumi, bet tāpat arī tiesības pret sabiedrību.

Es nekas neesmu bez citiem, bet visi šie „citi“ nav nekas cits kā ļoti daudz „es“. Cilvēks „pats par sevi“ ir tāda pat abstrakcija kā sabiedrība „pati par sevi“. Cilvēka nav ārpus sabiedrības, sabiedrības nav bez cilvēkiem.

Es nevaru dzīvot ārpus sociālās atmosfāiras, bet reizē zinu, ka šās sociālās atmosfāiras tīrība un dzidrums atkarājas no manas paša dzīves dzidruma un visu citu „es“ dzīvē valdošām noskaņām.

Es jūtu savu atbildību visuma priekšā par visu, ko daru, kā dzīvoju, apzinos katra sava soļa sociālās sekas, bet reizē jūtu, ka man ir tiesība no vispārības prasīt, lai tā garantētu

manas būtības brīvu attīstību līdz iespējamai pilnībai. Un netikvien sevis dēļ es tā prasu, bet reizē zinu, ka jo pilnīgāk es izcelšu un izkopšu savu es, jo vairāk no manis mantos vispārība.

Tā individuālais un sociālais nav divas šķirtas pasaules, kuŗām vienai gar otru nav nekādas daļas, bet ir divi nešķirami dzīves motīvi, kas viens otru stiprina, papildina, kas ir viens otram par cēloni, ierosinātāju un dzinēju spēku, kas viens pie otra iedegas, viens otrā dzīvo, viens bez otra nevar būt.

Kā mēs vienādi stipri ieelpojam un izelpojam, kā mūsu sirds vienādi spēcīgi izplešas un saraujas, un kā abas šās funkcijas ir dzīvības zīme, un tāpat kā šī dzīvība ir jo stiprāka un veselāka, jo spēcīgāka katra no šām abām funkcijām, tā mūsu gara tieksmei uz visumu un viņa tendencei koncentrēties sevī pašā jābūt vienādi stiprām.

Jādzīvo reizē visumā un sevī. Vispārības dzīvi izdzīvojot, jādara paša dzīve saturīgāka, paša dzīvi izkopjot, jānes vispārības dzīvē jauni ierosinājumi. Tāds ir katras dzīvības likums, šinī mūžīgā lokā tā pastāvīgi rosās, ik brīdī tikpat daudz dodot kā ņemot, tikpat stipri tiecoties plašumā kā koncentrējoties sevī pašā.

* * *

Dzīvojot kultūras apstākļos, ceļš uz garīgo pilnību, uz pilncilvēku nepieciešami iet caur kultūru, caur tapšanu par īstu kultūras cilvēku.

Kultūra arvienu ir dziļš iekšējs apvienojums, sakausējums, sinteze, un kultūras cilvēks ir tas, kas, dzīvodams sava laika garīgās strāvās, no tām sevī to ir uzņēmis un tā uzņēmis un tik daudz, ka caur to ir kļuvis pie savas pilnības; kas visu no ārienes uzņemto iekšīgi ir tā pārstrādājis, ka viņa gara un dvēseles satversmē nodibinājusies stingra vienība, un ka visas viņa gara un dvēseles rosības norit pilnā savstarpējā harmonijā.

Kultūras cilvēku raksturo arī tas, ka viņš, savu darbu darot, vienmēr raugās no plašiem kultūras viedokļiem. Tāpēc apzinīga un pamatīga uzņemto darba pienākumu izpildīšana gan ir laba lieta, bet katrs apzinīgi pildīts darbs vēl ne arvienu ir kultūras darbs. Par tādu tas top tikai tad, kad tas vispārīgo kultūru ceļ un veicina. Bet lai tā būtu, tam jātop vestam sakarā ar vispārējo kultūras dzīvi. Ir jāsaprot tā nozīme vispārībai, tā sakari ar visu citu, un tas ir jāved vispārīgas kultūras dzīves attīstības virzienā. Tam organiski jāsaaug ar visu un jāierindojas dzīvā kultūras parādību un notikumu virknē. Tam

jāizriet no skaidras atziņas par visas kultūras nozīmi, mērķiem un ideju un jābūt pildītam ar to.

Tur, kur trūkst šāda plašuma, kur nav spējas katru lietu redzēt no augstiem viedokļiem, to uztvert tās dzīvos sakaros ar visām citām lietām, saistīt to ar visu citu, bet kur to redz tikai šķirtu no lielās kopdzīves, tur nekāda apzinība un pamatība darbā nevar šo darbu padarīt par auglīgu, par visas kultūras veicinātāju darbu. Tāds darbs arī pašā cilvēkā nerada kultūru, pašu cilvēku visā viņa būtībā nepaceļ augstākā garīgas kultūras līmenī, bet vislabākā gadījumā tikai viņā attīsta kaut kādu vienu partikulāru spēku, kaut kādu vienu īpašību, bet ne visu garīgo personību.

Tāpēc cilvēki, kas ir tikai filologi, vai tikai paidagōgi, vai tikai politiķi, mēdz būt neauglīgi netikvien vispārīgā garīgā dzīvē, bet arī tai speciālā lietā, kurai tie kalpo. Tie visu dara sīki, nekam viņiem nav lielas mērauklas, neko viņi neprot virzīt uz lielo un plašo vispārības dzīvi, ne par vienu darbu tie nespēj spriest, kāda tam būs nozīme vispārībai.

Šādi šauri speciālisti arī savā paša speciālitātē ir neauglīgi, jo, saraujot katras lietas saites ar citām lietām, tie nocērt tai saknes, pa kurām tā varētu sūkt barību un spēku.

Protams, lai mēs dzīvē varētu pastāvēt, lai sevi nepazaudētu pārliecīgā kultūras dzīves raibumā, zināma norobežošanās, zināma speciālizēšanās ir nepieciešama, bet tikai tad tā jāsaprot pavisam citā un jaunā nozīmē.

Tam šauram novadam, ap kuru mēs velkam robežas, kurā gribam dzīvot un darboties, jābūt izvēlētam tā, lai, tajā turoties, mēs tomēr ne uz acumirkli nezaudētu šos sakarus ar visu pārējo, pastāvīgi būtu ar to saistīti, un katrā vietā un lietā savu darbu pildītu ar visuma garu. Un tālāk, šai izvēlei vai robežu vilkšanai jābūt tādai, lai zina, ko mēs savā pasaulē nu darām, modinātu un izceltu taisni to, kas ir mūsu būtības pamatos, un kas ir pats viņas centrs. Šāda pāreiza norobežošanās, gudra mēra ieturēšana ir lieliska oikonomija, liela spēku saudzēšana.

Mērs ir stingra roka, mērs ir skaidra atziņa un izjūta par lietu pareiziem samēriem un viņu vērtību un nozīmi. Pār-mērīgā mīlā uz kaut ko bezgalīgi lielu mums jāzina robežas un mērs, bez kura nevaram labi un auglīgi kalpot šim lielajam, jo bez robežām un krastiem mūsu enerģija izplūst un izkaisās un izklīst kā dūmi. Tikai turoties noteiktās robežās un krastos un tikai visās lietās ieturot stingru mēru, mēs pareizi varam idejai kalpot un celt ap sevi kultūru.

Bet mērs nekad nav sajaucams ar mērenību un remde-
2*

nību. Tās nedrīkstam pazīt. Mums vienmēr jāliesmo, jādeg, mums kaut kas jāgrib, bez gala, bez mēra.

Bezgalīgām jābūt ilgām, bezgalīgām domām un sapņiem, jo tie jau ir tikai sapņi un nekas cits, ja vien tie pilda visu dvēseli, ceļ tādos augstumos, no kuriem visas pasaules lietas ieraugāmas jaunā gaismā.

Arī bezgalīgas ilgas un bezgalīgi sapņi ir labi. Arī sapņotāji, un pat tādi, kas ir tikai sapņotāji, ir labi un dzīvei vajadzīgi. Arī sapņotāji dzīvi virza uz priekšu, ja vien viņu sapņi ir dzidri un cēli un augstu ceļ viņu garu. Sapņojot viņi tad izsapņo un garā izdzīvo vēl nenojaustus, vēl nezināmus skaistumus un, ja viņiem piemīt tēlotāja dāvanas, viņi rada un rāda cilvēcei dzīvus skaistuma simbolus, modina cilvēkos skaistuma un skaistas dzīves ilgas.

Mums jābūt rada bezgalīgajam, mums jādzīvo mūžībā un absolūtā un tajā jājūtas kā savās mājās. Katrs mūsu solis lai vestu uz turieni, un lai mēs visu, ko darām, katru vismazāko darbu, varētu attaisnot nevis ar to, ka tas tieši derīgs vai vajadzīgs man vai manējiem, vai manai partijai, vai manai tautai, bet ka tas absolūti vajadzīgs, katrā ziņā un katrā laikā un mūžīgi pareizs, labs un taisnīgs.

Bet ja nu, no vienas puses, vajadzīga šāda pārmērība, šāda tieksme uz visaugstāko, šāda visplašāko viedokļu ieturēšana un orientēšanās vispēdējās un galējās instancēs, tad, no otras puses, jāsaprot, ka jo augstāka mūsu ideja, jo augstāks mūsu mērķis un jo karstāk mēs uz to tiecamies, jo stiprāk gribam, lai šī ideja taptu par dzīvi, pārvērstos par dzīvu realitāti, jo gudrāk un pilnīgāk mums reizē jāorientējas dzīves īstenībā.

Lai ideju ievestu dzīvē, lai dzīvi pie tās saistītu, lai ideja un īstenība būtu nešķiramas, un dzīve vārda īstā nozīmē būtu „ideāla“, tad šī pati dzīve jāzina un jāpazīst tās konkrētā īstenībā, citādi tā nav izveidojama ideālā garā un virzienā. Lielās idejas vārdā stājoties pie dzīves veidošanas, jāzina un jāpazīst visi tie „reālie apstākļi“, ārpus kuriem neviena ideja nevar kļūt realizēta, bet paliek neietērpta, neiemiesota.

Tādā kārtā, no vienas puses, mēs nevaram būt diezgan plaši, no otras puses, mēs nevaram būt diezgan pamatīgi. Ideālais jāsavieno ar reālo, orientēšanās mūžīgajā jāsaista ar konkrētās īstenības dziļu izpratni.

*

Orientēdamies mūžīgajā, īsts kultūras cilvēks pa laikam ir arī dziļi reliģisks un morālisks (ētisks) cilvēks, jo reliģija ir taisni tā orientēšanās absolūtā, tā rīko-

šanās pēc absolūtas patiesības, absolūta labuma, absolūta skaistuma idejas, ir tā cilvēka iekšējā saistīšanās ar šo absolūto, kas tik raksturīga visai īstas kultūras cilvēka būtībai.

Tāpēc arī īsta kultūras cilvēka reliģijā fundētā morāle pa laikam prasa vairāk nekā tikai cilvēku laimi, cenšas zemes virsū nodibināt vairāk nekā tikai laicīgu labklājību, nodrošināt kārtību un mieru. Tās mērķis vispār nav kaut kādas, lai arī nez' cik ideālas stabilas kārtības nodibināšana vien, tā nemaz nezina un negrib zināt šādu ērtībai un labklājībai vien nepieciešamu mieru, bet grib mūžīgu cenšanos, nerimstošu iešanu uz priekšu, kāpšanu uz augšu, nebeidzamu jaunradišanu. Pilsoniskas miermīlīgas labklājības vietā tā prasa aizrautību par augstām idejām, gatavību par tām cīnīties, tām pašai aizliedzīgi, cēlā nesavtībā kalpot. Tās augstākais tikums nav vismiermīlība un satiecība, bet varonība.

Tā kā nu varonība pa laikam prasa stipru raksturu, tad īsts kultūras cilvēks mēdz būt arī rakstura cilvēks.

*

Paļāvīgs un godīgs raksturs ir izglītības un kultūras pirmais nosacījums un nepieciešamais pamats. Šis rakstura godīgums darbā un dzīvē izpaužas tā, ka cilvēks nekad necenšas izlikties par to, kas viņš patiesībā nemaz nav, ka viņš nekad neuzņemas kādu darbu vai pienākumu, kad zina, ka to nevar labi izpildīt. Viņš arvienu godīgi turas savu spēju, zināšanu un kompetenču robežās, bet to, par ko jūt, ka tam jābūt un ko pats tiešām arī var izdarīt, viņš dara apzinīgi, līdz galam pamatīgi, kam tad arvienu ir patiesa, paliekama vērtība.

Rakstura cilvēka otrā pazīme ir patstāvība spriedumos, jūtās, gaumē un visā savas darbības ievirzē. Rakstura cilvēks visu, ko dara, dara, vadīdamies no paša pārlicības, klausīdams savas sirdsapziņas balsij, skaidri apzinādamies, kādēļ tas jādara, un pašam par visu uzņemoties atbildību. Ja viņš dara arī to, ko citi, tad arī to dara tikai tad, ja uzskata to par savienojamu ar savu sirdsapziņu.

Trešā rakstura cilvēka zīmīga īpašība ir — pastāvība. Rakstura stiprums arvien parādās tā, ka cilvēka visi gribas akti ilgstoši virzās vienā virzienā, tā tad rakstura cilvēks domā, jūt, grib un dara nevis katru brīdi citādi, rīkojas nevis pastāvīgi citā virzienā un garā, bet tā, ka visi viņa gribējumi un darījumi sakļaujas dziļā vienībā un plūst spēcīgā vienlaidu plūsmā.

Godīga un patiesīga rakstura cilvēks ir pastāvīgs visas viņa veselās personības attiecībās pret lielo, būtisko, dzīvē plaši nozīmīgo un svarīgo, arī attiecībās pret citiem cilvēkiem,

ar kuņiem viņu reiz saistījušas dziļas dvēselīgas un idejiskas saites, piem., draudzībā.

Ar to nav sacīts, ka cilvēks nekad nedrīkstētu mainīt savus ieskatus par dažādām lietām, un ka to maiņa arvienu būtu vāja, svārstīga rakstura pazīme. Mainās taču pati dzīve, pastāvīgi rodas jaunas prasības un vajadzības, tas, kas reiz bija labs un derīgs, citā reizē, citos nosacījumos var izrādīties par ļaunu un kaitīgu. Tāpēc būtu aplami un neattaisnojami tiepīgi turēties pie seniem, jaunai situācijai vairs neatbilstošiem ieskatiem.

Kas nedrīkst mainīties, un kas cilvēkos ar stabilu raksturu arī nekad nemainās, ir pati viņu pieeja pie visām lietām un problēmām, ir godīgums un lietišķība, ar kādu tie stājas tām klāt, ir nesatricināma patiesības un taisnības mīlestība un cēla nesaytība.

Šādu rakstura cilvēku varam dēvēt par gara aristokratu. Viņam zīmīgs ir tas, ka viņš nekad sev neprasa nekādas priekšrocības, bet vispirms sajūt savus pienākumus, svētu atbildību savas sirdsapziņas, arī sava paša personības ideāla priekšā.

Ne sabiedriskais stāvoklis, ne mantība, ne augsts dzimums noteic viņa dižciltību, bet vienīgi viņa dziļais patiesīgums pret citiem un pret sevi. Negribēdams izlikties par to, kas viņš patiesībā nav un nevar būt, godīgi turēdamies savos dabiskos krastos, esot un paliekot sev uzticīgs, arvienu viņš pats, īsts un līdz galam patiess sevī, reizē jūtas drošs un stiprs arī dziļas vienības apziņā ar visu.

Tas viņu jau pacel visaugstākā, proti, reliģiskās dzīves plāksnē, jo viņa dabas dziļākās tieksmes te redzam sakņojamies izjūtā par visas dzīves svētumu, viņa gribas aktus virzāmie augstas un svētas dzīves idejas un jēgas realizēšanas virzienā.

*

Jo tuvs istam kultūras cilvēkam ir humors — zināms gara un dvēseles vispārīgs gaišs noskaņojums.

Cilvēks, kam ir humors, tas jau ir pacēlies augstākā stāvoklī, no kuņa viņš plašākā perspektīvā visu pārredz, un tā, no lielākas augstienes uz visu skatoties, izšķir svarīgo no nesvarīgā, būtisko no nebūtiskā, neko neredz lielāku, nekā tas īstenībā ir, neko nenotur par svarīgāku nekā tas ir, salīdzināts ar visu citu. Humors tāpēc ir vairāk nekā jautrs prāts, laba oma, „lustīgs“ gara stāvoklis. Tas jau ir dziļāk guldīts cilvēka raksturā, ir jau zināma rakstura stabila īpašība. Tanī jau izpaužas zināma dzīves gudrība. Cilvēks, kam tas piemīt, tas, visas lietas pārredzot plašākā perspektīvā, mierīgi

un gudri visu apsver un tad visu vērtē pēc tā īstās kvalitātes, un vērtē jau ar zināmu objektivitāti, bezpartejiski, personīgi neieinteresēts, bet iespējami ideālā nesavtībā.

Tādā ziņā var teikt, ka īstā, lielā un gaišā humorā ir kas tāds, kas līdzīgs reliģiozitātei. Cilvēks, kas apbalvots ar šādu humoru, uz visu skatoties no lielas augstienes, par visu spriež mierīgi un taisnīgi, atzīst dzīvē valdošo mūžīgo likumību, padevīgi pakļaujas tās objektīvai kārtībai. Šāds cilvēks arvienu ir optimists. Viņš nezaudē ticību dzīvei, kuŗu sajūt kā svētumu; viņš tic labu darbu labām sekām.

Tā priecīgs prāts, skaista ticība dzīvei un sev, veselīgs optimisms un gaišs humors ir varens spēks un lielisks ierocis cīņās ar visādām dzīves grūtībām tur, kur ar citiem ieročiem nekas nav panākams. Tāpēc tas jākopj, visādi jāveicina sevi pašā un ap sevi. Un tas jādara nevis šad un tad, bet pastāvīgi, ikdienas. Mums ar šādu gaišu dzīves prieku, kā kāds franču humorists saka, ikdienas vajag izvēdināt savus ar egoismu piekvēpušos un smacīgos „dvēseles kambarus“, ar humora slotu slaucīt un izslaucīt visus grūžus, visas mulķīgās grabažas, kas tanīs pastāvīgi sakrājas. Kā no saules stariem ātri mirst miljoniem nejēdzīgu baktēriju, tā īsta dzīves prieka un gaiša humora saulē mirst tās morāliskās baktērijas, kuŗas, ja tās neiznīcinās, var iznīcināt pašu cilvēku.

Šīs baktērijas šai priecīga prāta un humora saulē mirst, bet aug, plaukst un uzzied viss tas, kas cilvēku padara gaišāku, stiprāku, laimīgāku un arī — labāku.

Un kad cilvēks tāds kļūst, tad viņš savu gaišumu, prieku un laimi dod arī citiem, dod apkārtnei, dod visai dzīvei.

*

Katram īstam kultūras cilvēkam ir tālāk jo tuvas dažādās kultūras dzīves parādības, kā zinātne, māksla, filozofija, audzināšana, politika, dažādas kultūras problēmas.

Zinātne kultūras cilvēkam ir jo tuva tāpēc, ka tā ne tikai nes gaismu, dod skaidrību, bet arī māca mīlēt patiesību, būt objektīvam. Tas, kas īsti zinātniski prot domāt un strādāt un to pastāvīgi dara, kas pastāvīgi dzīvo īstas zinātnes dzidrā atmosfērā, tas arī kā cilvēks, kā raksturs, kā ētiska personība aug. Dzīļi pamatīga nodarbošanās ar zinātņi katrā cilvēkā attīsta gaumi par visu, kas īsts un patiess un liek nīst visu nepatieso.

Tai pašā laikā tomēr jāpatur prātā, ka zinātnei resp. cilvēka prātam ir robežas, kuŗas tas nevar pārkāpt un ka tur, kur

zinātniskas metodes izrādās par nepietiekošām, tur stājas darbā un dod īpašu skaidrību citi gara un dvēseles spēki.

Ar prāta atslēgu nevar atslēgt visas durvis. Ar prāta palīdzību vien nevar izskaidrot to, kas ir ilgas, skumjas, mīlestība, naidis; racionālas domāšanas ceļā vien nevar izprast skaistumu, rakstura cēlumu, varonību, tēvijas mīlestību; ar domāšanu vien nevar izdomāt, kas ir Bēthovena sonātā, Rembrandta gleznā, Dantes poēmā, Kristus mācībā. Tur ir vajadzīgi citi izpratnes un atziņu meklēšanas spēki: ir vajadzīga izsmalcināta sirdsapziņa, bagāta dzejiska fantazija, skaistuma un svētuma izjūta.

Lai par kaut ko varētu pareizi spriest, ir vajadzīgas ne tikai tiešas, faktiskas zināšanas, arī ne tikai eksaktas domāšanas spējas, bet vajadzīgas īpašas dāvanas, speciāls talants, ir nepieciešama arī iekšķīga radniecība ar to lietu vai priekšmetu, par ko spriež, vajadzīgs tuvs kontakts ar to tiešā dzīves praksē. Kur visa tā nav, tur katrs spriedums par visu ir nepareizs un nepilnīgs. Kur nav šīs tiešās iekšķīgās pieskaršanās, bet kur rīkojas tikai ar abstraktas domāšanas aparātu, tur dzīves īstenību var lēti pārprast vai tai tieši aiziet garām. Dzīves īstenībai tālu stāvošie tīrie teorētiķi, turoties pie kaut kādas abstrakti darinātas schēmas, teorētiski konstruētas doktrīnas, vienīgi pēc tās rīkojoties, mēdz visas lietas un parādības nepareizi uztvert un iztulkot. Šāds viņu doktrinārisms ir ne tikai neauglīgs, bet tieši kaitīgs visur un arvienu. gan politikā, gan paidagōģijā, pat tādos dzīves un darba novados kā saimniecībā. Visur vajadzīgs tuvs kontakts ar objektu, visur ir nepieciešami teōriju pārbaudīt pie reālās īstenības, tāpēc visur un arvienu vajadzīga pieredzē gūtā dzīvās, konkrētās īstenības izpratne un izjūta.

*

Līdzās zinātnei māksla ir dārga īstam kultūras cilvēkam tāpēc, ka ilga dzīvošana īstas un lielas mākslas atmosfērā, tās pastāvīgi ierosinājumi un iespaidi lielā mērā attīsta netikvien mākslas izpratni, bet gaumi par visu labo. Kā nopietna un ilga nodarbošanās ar zinātņi attīsta izjūtu par patiesību, spēcina un noskaidro „zinātnisko sirdsapziņu“, tā nopietna un ilga nodarbošanās ar mākslu noskaidro, tīra un noskaņo jūtu dzīvi, attīsta un noskaidro gaumi, izkopj „māksliniecisko sirdsapziņu“ un dara to smalki atsaucīgu visādiem iespaidiem. Mākslas tīri noskaņotā pasaulē rodas riebums pret visu, kas iekšķīgi nesaskaņots, chaotisks, pretrunu pilns, pret visu, kas nenoteikts, izplūdis, bez rakstura.

Istā mākslā ir sava iekšējā loģika, kas necieš nekādas izklaidības un nekārtības un kas piespiež garu koncentrēties un sevi disciplinēt.

Ists mākslinieks nekad nerada izklaidīgā jūsmonā un jūtu chaotiskā izplūdumā, bet arvienu skaidrā un kārtīgā, stingri disciplinētā mākslinieciskā domāšanā. Gan viņš pārdzīvo spējus jūtu vilņojumus, gan viņš varbūt kvēlo un deg skurbā aizrautībā, pats sevi un visu pasauli ap sevi aizmirstot, bet šinī stāvoklī pats mākslas darbs nevar tapt darināts. Šinīs aizrautības un varenas pacilātības momentos gan var dzimt mākslas darba ideja, izcelties tā galvenie motīvi, uzplūst tā melodijas un noskaņas, bet lai tas viss taptu par sevi noslēgtu un noskaņotu gatavu un dzīvu mākslas darbu, ir vajadzīga spēcīga gara koncentrēšanās, ir vajadzīga stingra kārtotāja roka, kas mākslas darba vielai piešķir attiecīgu formu.

Un nekad neviens nesapratīs kādu mākslas darbu pilnīgi, ja viņš neizjutīs šo formu, ja tas ar izpratni nevarēs sekot šīs formas uzbūvei, tās tapšanai, tās iekšējīgai dzīvībai.

Bet tas izdodas tikai tam, kas mākslas valodu prot, kas to ir iemācījies un kas var sekot visam tam, ko runā skaņas un akordi, līnijas un krāsas, vārdi un to ritmiskā plūsma.

Māksla runā par skaistumu, tā atver skaistumu, tā māca skaistumu saprast un mīlēt, tā modina gribu visur skaistumu radīt. Mākslā cilvēces gars uzvar chaosa neskaistumu un rada mūžīgā, kosmiskā skaistuma simbolus.

Bet kā viss dzīvē, tā arī māksla katram nedod vienu un to pašu un nedod visu, bet katram dod tikai to, kas tam pieder. Viss atkarājas no tā, kā mēs pie kā ejam un stājamies klāt, ko paši nesam pretī, ko paši liekam iekšā. Mākslas visu svētību gūst ne tas, kas egoistīgā baudas kārē pie tās nāk, bet kas nāk dzīvē tieksmē uz skaidrību, ar labu un stipru gribu, nopietnā, koncentrētā garīgā darbā no tās smelt un izcelt tās īstos saturus, kas bez darba nemaz nav iegūstami. Mākslā ir jāliek iekšā dzīvas un spēcīgas garīgas enerģijas, ir jāmeklē, jāvēro, jātiecas, jālaužas cauri uz pēdējo skaidrību. Tikai tā var no mākslas dabūt tās labāko dāvanu: jūtu noskaidrošanu, domu atbrīvošanu un plašumu un pareizu izjūtu par visu, kas īsts un patiess.

*

Kultūras cilvēku tālāk interesē arī filozofija, jo tā grib netikvien visu redzēt un pārredzēt savstarpējā sakarībā, bet grib izprast visu lietu un parādību pašu dziļāko būtību, visa sākumus un turpmākās gaitas, visa nozīmi, mērķus un jēgu, grib darināt augstus dzīves ideālus. Ar to filozofija jau skaras

klāt metafizikas un reliģijas sfairai, palīdz veidot reliģijā fundētu pasaules uzskatu un dzīves gudrību, t. i. palīdz veidot taisni to, kas nepieciešams katram kultūras cilvēkam.

Ne mazāk par filozofiju, mākslu un zinātni istu kultūras cilvēku beidzot interesē audzināšana un politika, jo audzināšana un valsts dzīves pareiza vadīšana ir paši pirmie kultūras dzīves un cilvēka garīgās augšanas nosacījumi.

4. Paidagōģiskie uzskati.

Audzināšana. Audzināšanas veidi un faktori. Ģimene. Skola un skolotāja personība. Audzināšanas atsevišķie lauki. Paidagōģija.

Audzināšana, pēc Dauges ieskatiem, ir mūžīga, nemitīga cilvēku kopdzīves funkcija. Arvienu katrs cilvēks kaut kā, apzinīgi vai neapzinīgi, audzinādam ietekmē citus, katrs cilvēks arvienu arī pats no citiem uzņem audzinātājus iespaidus. Ikviena cilvēka vārdi, darbi, visa būtība un dzīve kaut kā ierosina otru cilvēku, modina viņā kādas vairāk vai mazāk spēcīgas gara un dvēseles kustības, kam visam var būt arī sava nozīme šī cilvēka iekšējās dzīves izveidošanā. Tāpat arī sabiedrība savā kopumā audzina katru savu locekli, un katrs sabiedrības loceklis savukārt atstāj kaut kādu audzinātāju ietekmi uz apkārtējo sabiedrību. Tādā kārtā varam teikt, ka arī pati sabiedrība, visa tauta pati sevi audzina, un tāpat katrs atsevišķs cilvēks ir pats savs audzinātājs. Mūs audzina, tālāk, arī mūsu senči, jo no viņu atstātām dziesmām, parunām, sakāmvārdiem plūst vērtīga dzīves gudrība un dārgas pamācības. Visu kultūras cilvēci līdz šim vēl audzina Dante, Šekspīrs, Ģēte, senie romiešu un grieķu dzejnieki un domātāji. Kā visas tagadējās tautas, tā arī sen izmirušās, un arī visas tās, kas dzīvos tālā nākotnē, ir, būs un paliks savā starpā garīgi saistītas.

Tā mēs visi elpojam vienu gaisu un visi tajā garīgi augam. Tādēļ arī par audzināšanu varam saukt „visu to tiešo vai netiešo, apzinīgo vai neapzinīgo vienu cilvēku darbību uz citiem, kuŗas rezultātā šo cilvēku dabiskās īpašības un spējas tiek paceltas augstākā stāvoklī, nekā tas būtu noticis bez šās darbības“.

Pirmatnējais un visvienkāršākais šādas darbības veids ir vecākās paaudzes tīri instinktīvā gādība par jaunās paaudzes dzīvības un dzīves spēju. Tā dzimst no instinktiem un dziņām, kas kalpo bioloģiskai sugas uzturēšanai un sargāšanai.

Jau dziļāks ir tas ietekmes veids, kur vecākā paaudze apzinīgi cenšas jauno paaudzi padarīt par spējīgu dzīvot līdz zināma laika sabiedriskai dzīvei, būt par šīs sabiedrības derīgiem locekļiem. Šāds audzināšanas veids redzams tur, kur pāri vienkārši bioloģiskām jau paceļas zināmas augstākas sociālas dzīves formas, kuŗas vecākai paaudzei jaunākā jāieved,

kurām tā jāsadzīvo. Kur jau pastāv zināma sociāla organizācija ar savām normām un likumiem, tur sabiedrībai, šīs organizētās dzīves nesējai, jāgrib, lai sabiedrības locekļi ievērotu pastāvošās ierašas, cienītu sabiedrībai dārgos tikumus, atzītu likumus un respektētu visas kopdzīves normas.

Bet šis sociālās audzināšanas veids vēl nepiepilda visu audzināšanas jēdzienu. Kā cilvēks ir vairāk nekā tikai bioloģiska būte, tāpat tas ir arī vairāk nekā sociālas grupas loceklis vien. Viņš ir arī garīgās kultūras loceklis. Pāri bioloģiskai un sociālai sfairai paceļas ideju pasaule, garīgā kultūra. Šajā „augstākā“ pasaulē, lai gan tā ir ilgu laikmetu darbā pašu cilvēku radīta un stipri pamatojas dabas un sociālās dzīves likumbā, tomēr valda arī vēl savi īpaši likumi: tai ir sava gluži autonoma attīstības tendence, tā grib realizēt savu īpatnējo dziļāko jēgu. Tādēļ cilvēks jāsadzīvo, jāaudzina arī šai trešajai „augstākai īstenībai“, jāpadara par šo augstāko vispārcilvēcisko vērtību nesēju. Tādēļ arī no audzināšanas jāprasa, lai tiktu izaudzināti ne tikai bioloģiski stipri un sociāli derīgi atsevišķu sabiedrisko grupu dzīves prasībām labi piemēroti cilvēki, bet tādi, kas sevī iemiesotu augstas cilvēcības ideju, kas kļūtu par augstāko garīgo vērtību pārstāvjiem, sargiem un kalpotājiem.

Tādējādi varam runāt par trim savstarpēji saistītiem audzināšanas veidiem jeb uzdevumiem: bioloģisko, sociālo un kultūrālo.

Šo uzdevumu veikšanā piedalās vairāki faktori. Vispirmais no tiem ir ģimene.

*

Māja un ģimene apvienojumā ir vismazākā, bet reizē visciešākā sevī noslēgtā sociālā vienība. Tikai ģimenē, kur viss ļoti tuvs, sasniedzams, pārredzams, intimi pazīstams, var labi garīgā un miesīgā veselībā augt mazie bērni, var netraucēti noskaidroties un noskaņoties viņu dziņu dzīve. Bet tas ir ļoti svarīgs moments cilvēka attīstības gaitā. Kārtīga, noskaidrota, pareizi regulēta dziņu dzīve ir drošs pamats vēlākai gribas un rakstura attīstībai.

Jau pašām pirmajām cilvēciskām attiecībām, proti, starp māti un maziņo cilvēciņu, kas sākumā vēl cieši saistītas ar tīri fizioloģisko momentu, ir varen liela nozīme visā turpmākā bērna attīstībā. Ir kaut kas pavisam cits, vai mazo bērnu ar pudelīti baro svešs cilvēks, vai pašas krūtīm — māte. Tikai pēdējā gadījumā var būt runa par savstarpēju mīlu, piekļaušanos, saplūšanu par vienu būti. Tās ir pirmās „sociālās“ jū-

tas, šeit pirmo reiz redzama savstarpēja dziļa vienība, un, proti, ne tikai miesiska, bet arī jau garīga.

Šis pirmais fiziski-psichiskais tuvums, kas tad vēlāk bērnu saista arī ar citiem ģimenes locekļiem — ar tēvu, ar vecākiem brālīšiem un māsiņām, dara iespējamus pirmos sociālās audzināšanas procesus. Šinīs silti intīmās attiecībās bērns sāk just mīlu uz cilvēkiem, kas ap viņu ir, un tas ir pirmais pamats vēlākai sociāli-ētisku jūtu attīstībai. Šeit arī bērna afektu dzīve dabū savu drošāko rēgulātoru. No svešiem, tālāk stāvošiem cilvēkiem bērnam nekad nebūs tik liels balsts un palīgs no afektu uzplūdumiem draudošās briesmās, kā no tiem, kas viņu vislabāk pazīst un viņu mīl.

Ir liela starpība, piem., starp bērnu rotaļām mājās un iestādē. Mājās bērns rotaļājas tad, kad tiešām pats grib, kā arī tik ilgi, cik grib, kamēr iestādē tam jārotaļājas pēc pulksteņa, pēc programmas. Intīmās ģimenes rotaļās bērns ieliek iekšā visu savu interesi un enerģiju un, tā rikodamies, no šādām rotaļām garīgi gūst daudz vairāk nekā no tām, kurās nepiedalās ar visu sirdi. Viņa gars daudz spējāk rosās, viņa fantāzija brīvāk lido, viņš visu daudz dziļāk izjūt. Bet jo intensīvāki un dziļāki viņa iekšējie pārdzīvojumi, jo spēcīgāk viņš garīgi aug. Tā izrādās, ka mājas rotaļās ir daudz vairāk iekšā garīgas „barības vielas“, nekā iestādes rotaļās, kurās bērni ne tik daudz ieliek iekšā un tāpēc arī ne tik daudz izņem ārā.

Pat arī no tā daudz atkarājas, vai rotaļlietas pieder pašam bērnam vai nē. Ja tās ir saliktas iestādes telpās uz plauktiem, tad tas ir kas cits, nekā ja bērns tās pastāvīgi ap sevi redz un var teikt: tas ir mans zirdziņš, tā ir mana grāmata, mana lelle. Mazai meitenītei ar savu lelli gribas būt arvienu kopā, to pastāvīgi kopt, ģērbt, barot, guldināt. Ja tā nav, tad lellei viņas dzīvē nekad nebūs tādas nozīmes un rotaļās ar to bērnam nekad nemodīsies tik intensīva garīga un jūtu dzīve.

Ir liela starpība arī starp to, vai pasakas stāsta māmiņa vai vecmāmiņa, mazā miļā pulciņā, vai skolotāja bērnu dārzā. Bērni mīl dzirdēt pasaku daudz reiz, mīl to, kad to stāsta viens un tas pats cilvēks un pat vieniem un tiem pašiem vārdiem. Viņi kļūst nepacietīgi un dusmojas, ja katru reizi stāsta citādi. Un tas ir labi, jo tikai tā visi iespaidi gulstas dziļi viņu dvēselē un to veido.

„Cik liela nozīme, — saka Dauge, — bērniem ģimenē ir visām lietām, kas mājās ir! Tēva darba rīkiem, mātes šuveklīm un adīklīm, katram mēbeles gabalam, rīkam, traukam. Visos stūrīšos, kaktos, lādēs, bēniņos — visur tik daudz interesanta, noslēpumaini skaista, poēzijas apdvesta. Cik auksts,

svešs, cik bez dvēseles, salīdzinot ar to, viss mēdz būt iestādes telpās: sienas, koridori, galdi, skapji, plaukti, visas lietas!“ Tāpat dažādi iestāžu svētki, lai tie būtu nezcik spoži rīkoti, nekad bērnam nevar būt tik mīļi, kā vienkārši ģimenes svētki.

Bet netikvien skaistumu, prieku un laimi bērni dziļāk pārdzīvo mājās, bet arī sāpes un skumjas. Kad māmiņa gauži raud, kad brālītis slims, kad tēvs smagi nopūšas, — viss tas ir liels un svarīgs piedzīvojums. Iestādē kāda bērna slimība vai nelaime citiem nekad tā pie sirds neiet. Tā tad tur nekad nevar attīstīties tik dziļa un īsta cilvēcīga līdzjūtība. Un kad kādam bērnam pašam kas ļauns noticis, kad tam sāp, kad tas slims, tad iestādes citi iemītnieki viņu nekad tā nežēlos un nekops kā savējie, un tā, jūtot citu vienaldzību, bērns paliks vienaldzīgs arī pret tiem.

Tā no ģimenē augošā bērna drīzāk izaug sociālais cilvēks nekā no tāda, kas aug daudz citu, svešu cilvēku vidū. Varētu domāt, ka taisni plašākā „sociālā“ pasaulē augot, bērns sevī drīzāk attīstīs un nostiprinās sociālas tieksmes. Bet izrādās, ka taisni šaurākā pasaulē dzīvojot, bērns kļūst daudz „sociālāks“, ka taisni te dzimst sociālā cilvēka galvenās īpašības un vissvarīgākie tikumi.

Loti liela nozīme bērnu garīgi-ētiskā attīstībā ir pārejai no brīvām rotaļām uz sistematisko darbu. Šī pāreja vispareizāk, dabiskāk un organiskāk norisinājas atkal taisni ģimenē.

Patiesībā bērni kā rotaļā, tā darbā pārdzīvo vienus un tos pašus psihiskos procesus. Viņi neizjūt rotaļu kā kaut ko vieglu, bet darbu kā grūtu. Rotaļa bērniem, tāpat kā pieaugušam cilvēkam darbs, ir svarīga, nopietna lieta. No darba tā atšķiras tikai ar to, ka tai nav noteikta mērķa. Rotaļa pati sev ir mērķis. Dzīvā enerģiju un fantazijas rosība pati par sevi valdzina un aizrauj bērnus tā, ka tie visu var aizmirst, kas ap viņiem ir.

Un nu nāk laiks, kad bērni paši no sevis, vecākiem pakalpojot, sākumā tikai itin kā „joku dēļ“, lūko viņiem kaut kā darbā „palīdzēt“. Kad tie redz, ka tie kaut ko spēj, un ka no viņa darba kas iznāk, tad tas viņiem liels prieks. Un nu tie vēl un vēl reiz ķeras pie darba un no jauna atkal piedzīvo gandarījumu, kad redz darba rezultātus un vecāku prieku par tiem. Šādā darbā tie ieliek visu to nopietnību un sirsnību, ar kādu tie bija nodevušies rotaļām. Šī nopietnība ir daudz lielāka un aizrautība un darba prieks daudz īstāks, nekā kad iestādē skolotājs-audzinātājs „pēc pulksteņa un programmas“ bērniem liek kaut kādu darbu padarīt iestādes telpās, dārzā vai sētā. Šāds darbs nedzimst no bērnu pašu gribas, viņi neredz tā rezultātus ie-

priecinām mīļus cilvēkus, patiesībā neredz un nesaprot tā īsto nozīmi. Iestādē bērni katrā darbā ir paviršāki, nevienā neieliek tā iekšā sevi pašu, kā ģimenē, savējiem palīdzot. Tādā kārtā istā un ideālā darba skola ir tikai ģimene. Labā, darbīgā ģimenē augot, bērni izbauda īstu darba svētību, izaug par daudz labākiem darbiniekiem, par darba prieka pilniem un darba mīlētājiem cilvēkiem, nekā vislabākā iestādē augot.

Ievērojot šo ģimenes lielo nozīmi, katra pienākums ir tīrīt, atjaunot ģimenes garu. Ģimenei jābūt kam citam nekā tikai siltai ligzdai. Tai jābūt ne tikai saimnieciskai, bet galvenā kārtā ētiskai vienībai. Ģimenes materiāliem un bioloģiskiem pirmsākumiem jātiek viņas augstākās idejas apgariem: būt par to mazo pasauli, kurā jāgatavojas dzīvei lielajā, plašajā pasaulē; būt par stingru skolu, kurā jāmācās visi tie tikumi, kas vajadzīgi lielajai, vispārīgai dzīvei.

Šādas ģimenes veidošanā liela loma piekrīt sievietei, jo sieviete pēc savas psihiskās struktūras ir taisni ģimenes dzīvei visvairāk radīta. Kā vīrieša enerģija vairāk laužas uz āru un izplūst ārējās dzīves veidošanā, objektīvu vērtību radīšanā, tā sievietes enerģija vairāk tiecas uz iekšu un dziļumā, un viņu galvenā funkcija ir — dzīves noskaņošana, iekšķīga apvienošana un tīrišana. Vīrietis arvien vairāk dzīvojis ekstensīvu, sieviete daudz intensīvāku, iekšķīgāku dzīvi. Vīrietis var tā dzīvot, kā to atzīst vienīgi viņa prāts, bet kam viņš ar savām jutām varbūt nemaz nepiekrīt. Sieviete tā nevar. Viņas visā iekšķīgā dzīve ir visās savās daļās cieši saaugusi, neizārdāmā vienlaidu audumā. Viņas domas arvienu ir jūtu noskaņotas, viņa ar prātu atzīst tikai to, kam tā arī ar sirdi piekrīt un var piekerties. Viņa uz visu arvienu reaģē ar visu savu būtību, un ja ko dara, tad mīl to darīt, liekot visu sevi iekšā savā darbā: Viņas domās, valodā, darbos — visur arvienu izpaužas viss viņas raksturs, temperaments, visas viņas būtības īpatnējā noskaņa. Tāpēc arī sieviete daudz lielākā mērā nekā vīrietis noteic savas tuvākās apkārtnes garu, rada īsto mājas-ģimenes atmosfairu, kurā augot cilvēks var izaugt par īstu kultūras cilvēku.

*

Pēc ģimenes otrs audzināšanas faktors Daugem ir audzinātājs-skolotājs un skola.

Šī faktora nozīme līdz ar mājas mācības mazināšanos kļūst arvienu lielāka. Sabiedrība un vecāki, arvienu vairāk lūkodami sevi atbrīvojot no audzināšanas darbiem, no skolas un skolotājiem prasa ne tikai zināmu mācības priekšmetu mācī-

š a n u, — kas ir skolas dabiskā un galvenā funkcija, — bet arī a u d z i n ā š a n u.

Profesionālie audzinātāji-skolotāji, kuriem uzlikts tāds neapverami liels darbs, kuriem uzvelta galvenā atbildība par visas tautas audzināšanu, patiesībā nemaz nav spējīgs šos uzdevumus tā pildīt, kā vajadzētu, jo viņiem vispirmā kārtā bērniem jā māc a zināmi priekšmeti. Un jo vairāk dzīve prasa vī s ā d u zināšanu un veiksmju, jo vairāk skolotājiem jā g ā d ā par to, lai bērni tās piesavinātos. Skolotājiem pašiem arvienu vairāk jā i e d z i l i n ā j ā s savās speciālās mācības disciplīnās, jā i z v ē l speciālas zinātņu nozares, kuŗas pamatīgi jā p ā r v a l d a, jā i z s t r ā d ā arvienu pilnīgākas mācības metodes. Tā dabiskā skolas dzīves attīstība skolotājus arvienu vairāk spiež svaru likt uz m ā c ī b u, arvienu tālāk noyed no tiešā audzināšanas darba. Dzīvei arvienu vairāk sarežģījoties, diferencējoties, zinātnēm arvienu vairāk speciālizējoties, šis process iet arvienu tālāk. Sevišķi tas tā notiek dažāda tipa speciālās vidusskolās, kuŗu skolotāji arvienu vairāk kļūst par zināmu zinātņu pārstāvjiem un to mācītājiem, arvienu mazāk ir tieši „audzinātāji“. Arī pamatskolās, kuŗās tiro audzināšanas viedokli un principu var stingrāk ieturēt, tomēr arvienu vairāk prasa zināšanu, un arī pamatskolu skolotāji, sevišķi augstākās klasēs, ir spiesti izvest stingrāku darba dalīšanu un arvienu pamatīgāki gatavoties zināmam tīri speciālam priekšmetam.

„Kur te izeja? — jautā Dauge. — Vai paidagōgiem varbūt jā nost ā j a s uz tā viedokļa, kādu daži tiešām arī aizstāv, proti, ka būtu mazāk vērības jā pie g r i e ž skolas mā c ī b ā m un vairāk jā u z s v e r tiešā a u d z i n ā š a n a ?“

Šinī domā, — pēc Dauges ieskatiem, — slēpjas zināma diezgan veca patiesība, proti tā, ka tiešām jā d a r a v i s s, lai vismaz mācības priekšmetu skaits nepieaugtu, bet lai to ar gudru ziņu, lietderīgi, paidagōģiski un psiholoģiski pamatoti ierobežotu. Skolās savukārt būtu jā s t r ā d ā r a c i o n ā l ā k, vairāk koncentrēti, nebūtu jā i z k a i s ā s pa p ā r ā k daudzām lietām. Darbi visos priekšmetos idejiski būtu vairāk jā a p v i e n o, lai tie visi kopā sastādītu kaut ko vienu un veselu.

Bet ja šo koncentrāciju arī piepildītu, tad tomēr skolas galvenais uzdevums arvienu paliks — mācība un nevis tieša audzināšana, un s k o l o t ā j s pastāvīgi būs un paliks s k o l o t ā j s, priekšmetu mācītājs un ne tīrais, tiešais a u d z i n ā t ā j s.

Un patiesībā, — pēc Dauges domām, — arī būtu visai bēdīgi, ja skolotājs sāktu skatīties uz sava priekšmeta mācību kā uz nesvarīgu lietu, kuŗu drīkstētu darīt pavirši, ja viņš kaut uz īsu brīdi aizmirstu savus tiešos s k o l o t ā j a pienākumus.

Tā būtu tomēr tikai neliela profesionālo skolotāju daļa, kas izdevīgos nosacījumos varētu plašākos apmēros darīt tiešu audzināšanas darbu. Bet tas ir par maz, lai pildītu to robu, kas ceļas sakarā ar pašas sabiedrības un ģimenes audzināšanas nenoliedzamo, skaidri acīm redzamo pagrimšanu.

Tāpēc profesionālo paidagōgu pirmais uzdevums būtu — gūt skaidrību par to, kādas tīras audzināšanas vērtības slēpjas katrā atsevišķā mācāmā priekšmetā, kā tās izceļamas un kā pienesamas klāt, iedodamas, iepotējamas skolas audzēkņiem. Jābūt skaidrībā par to, kā katrs priekšmets mācāms, lai tas pēc iespējas arī a u d z i n ā t u, lai tas ne tikai dotu vairāk zināšanu un attīstītu zināmas veiklības, bet lai tas ietekmētu visu veselo cilvēku, veicinātu visu viņa garīgo dvēseles rakstura spēku attīstību.

Paidagōģiski neizglītots vienkāršs mēchanikis vai amatnieks rokdarbu var mācīt tā, ka viņš saviem audzēkņiem itin nekā cita neiemācīs, kā tikai tīri mēchaniski izdarīt kādas tehniskas manipulācijas. Arī tam, protams, ir sava zināma audzināšanas vērtība, jo pieradinot pie akurāta mēchaniska darba, pieradina vispār pie akurātības un pamatības, un tā ir visai vērtīga un attīstāma rakstura īpašība. Bet paidagōģiski izglītots rokdarbu skolotājs, savu priekšmetu mācot, tam pratīs dot vēl daudz vairāk audzināšanas spēka. Viņš pieradinās un mācīs novērot un pētīt darba materiālu, ar to saistīs teorētiski zinātniskus paskaidrojumus, viņš darbā stipri uzsvērs aistētisko momentu un pratīs attīstīt un izkopt māksliniecisku izjūtu un gaumi, tā saistot intelektuālo un aistētisko ar stingras lietderības motīvu. Tāda paidagōga vadībā skolnieks ne tikai var iemācīties grāmatas iesiet vai koka kastītes taisīt, bet var visādā ziņā garīgi attīstīties, bagātāks kļūt domās, izveicīgāks miesā, atsaucīgāks jūtās. Tā rokdarbu kā īpašu priekšmetu mācot un mācību vadot īsti paidagōģiski, skolotājs savus skolniekus reizē arī a u d z i n ā.

Tas pats var notikt valodu, matēmatikas, dabas zinātņu, ar vārdu sakot, visu skolas priekšmetu mācībā. Šo elementāro patiesību vajag arvienu no jauna atgādināt un arī vispusīgi no jauna apgaismot un motivēt, jo taisni tādas vienkāršas lietas visātrāk aizmirstas.

Un ja mēs ņemam visus skolas priekšmetus kopā un redzam to visu mācību metodiski pareizi nostādītu, no pamatīgiem speciālistiem īsti paidagōģiskā garā vadītu, tad mums jāsaprot, kāds varen liels visa veselā cilvēka audzināšanas darbs tur norisinās. Nav nevienas daļas jaunā cilvēka psihē, kas nebūtu padota ideāli vadītas mācības svētīgiem vispāraudzi-

nošiem iespaidiem, jo šie taču nāk no dažādiem kultūras novadiem un darbojas katrs uz kādu vienu vai vairākām dvēseles daļām, attīsta un izsmalcina domu, noskaidro un noskaņo jūtu dzīvi, disciplinē fantaziju, modina un norūda gribu un tā audzina raksturu. Visi šie labie iespaidi pie tam nav nejauši un ātri pārejoši, bet ilgstoši, un, neatlaidīgi un nemītīgi rosoties, pamazām veido visu cilvēku.

Lai skolotājiem tomēr dotu izdevību un iespēju ārpus mācībām arī tiešās individuālās skolnieku audzināšanas labā vairāk darīt, būtu vēl labāk nekā līdz šim organizējams tā saukto klases audzinātāju institūts. Klašu audzinātājiem būtu dodams vēl nelielāks stundu skaits un iespēja klases audzēkņiem personīgi jo tuvu stāvēt un uzturēt pastāvīgi dzīvu kontaktu starp skolu, ģimeni un sabiedrību.

*

Ļoti liels un svarīgs faktors arī tīrās mācības procesā ir paša skolotāja personība. Ja skolotājs ar saviem skolniekiem atrodas arī vienīgi tikai mācības attiecībās, tad tomēr viņa personībai var būt visai ievērojama loma bērnu audzināšanā, jo viņa tiešajā mācības darbā nevar neizpausties viss tas, kas viņā ir kā cilvēkā. Viņa nopietnība, apzinība, interese, entūziasms, darba prieks, — viss tas nevar neaizraut skolniekus un tos neietekmēt audzināmā virzienā. Skolotāja temperaments, gaume, viss viņa raksturs parādās visā viņa darbā, un skolnieki, ilgi dzīvodami viņa tiešā ietekmē, uzņem to sevi, tajā veidojas un aug.

Viss tas prasa no audzinātāja un skolotāja zināmas īpatnējas rakstura īpašības. Vispirmā kārtā viņam jābūt t. s. sociālā tipa cilvēkam, t. i. tādām, kuru dvēseles struktūrā dominē tieksme dzīvot arī citu cilvēku labā, tiem kalpot un ziedoties. Bet mīlestība, ar kādu īsts audzinātājs mīl cilvēkus, ir citāda, nekā tā, ar kādu mīl tā sauktā „tīrā“ sociālā tipa cilvēks. Kamēr pēdējais rūpējas galvenā kārtā par cilvēku laicīgo labklājību, tikmēr īsts paidagōgs par garīgo. Paidagōgam ne tik daudz ir jāgrib, lai cilvēkam, kuru viņš audzina, laicīgi labi klātos, bet lai tas pats būtu labs un kļūtu arvienu labāks, garā un dvēselē arvienu stiprāks, lai varētu radīt un pārstāvēt augstākās garīgās vērtības.

Līdzās šādās mīlestības jūtām istam paidagōgam jābūt pilnam arī ar taisnības jūtām. Var gadīties, ka paidagōgs nespēj visus savus audzēkņus vienādā mērā mīlēt, bet taisnīgs viņš var būt pret visiem bez izņēmuma. Skolnieki

paši ne pret ko nav tik atsaucīgi kā pret taisnību, ne pret ko iekšīgi tā nesaceļas kā pret katru netaisnību. Tādēļ ir visai nepareizi, ja daži skolotāji, kā to bieži var novērot, mēdz ar vienu, otru bērnu mīlināties, ar to itin kā viņam izrādot sevišķu simpatiju. To citi sajūt kā netaisnību, kā zināmu pāri darīšanu. Tādēļ, lai nemodinātu nevienā pašā skolniekā šādu ar zināmām skaudības jūtām savienotu netaisnības sajūtu, skolotājam jāatturas no katras tādas pārliecīgas intimitātes. Tikai tad viņš varēs būt absolūti objektīvs un taisnīgs, un taisni tādu viņu bērni paši visaugstāk cienīs un visvairāk mīlēs. Un viņš pats savu īsto mīlu tiem tā vislabāk pierādīs.

Patiesam paidagōgam jābūt ar spēju noskarst topošā cilvēka dvēseles pamata tendenci. Tas ir īpašs talants, un tā īstam paidagōgam nedrīkst trūkt. Bet tas arī pastāvīgi jāizkopj, jāattīsta, jāizsmalcina. Šeit vajadzīgs ilgš, patiesībā nevienu acumirkli nerimstošs darbs. Bet tā jau vispār ir ar audzinātāju, ka viņš nemaz nevar stāvēt vajadzīgā augstumā, tiklīdz viņš pats savā augšanā apstājas. Cita cilvēka augšanas un attīstības tendenci saprast taču var tikai tas, kas pats sevī vēl arvienu pārdzīvo augšanas procesus.

Ar vārdu sakot, īstam paidagōgam jābūt labam cilvēku pazinējam, tādām, kas daudz spēj saprast, just līdzī, līdzī dzīvot, kam „nekas cilvēciskš nav svešš“. Viņa dvēselei vajag būt bagātai ar piedzīvojumiem, plašai un atsaucīgai, viņa skatam jābūt gaišam, jālīdzinās dzejnieka, mākslinieka skatam. Īstš paidagōgs arvienu zināmā mērā ir līdzīgs māksliniekam, jo viņam, līdzīgi māksliniekam, ir raksturīga arī spēcīga radīšanas tieksme.

Tāpēc arī īstš paidagōgs pa laikam skolas darbā rīkojas kā mākslinieks, piem., zīmēšanā viņš liek vairāk izcelt zīmējamā priekšmeta paša būtību nekā sīkumus, domrakstu rakstīšanā viņš vairāk atzīst brīvi izvēlamos nekā uzdotos tematus, dabas zinības viņš vienmēr cenšas saistīt abstrakto ar konkrēto u. t. l. Vispāri, īstš paidagōgs lielākā vai mazākā mērā turas pie t. s. mākslinieciskās audzināšanas principiem un atzīst 1), ka mākslas priekšmeti jāmaca tīri mākslinieciskās izglītības labā; 2) ka tas iespējams vienīgi tad, ja skolotājs ne tikai savu lietu teicami prot, bet ka viņš arī pats lielākā vai mazākā mērā ir „mākslinieks savā dvēselē“; 3) ka vispār pieņemto normu robežās kā priekšmetu metožu izvēlē, tā visos mācību paņēmienos skolotājam jādod pilnīga brīvība.

Saskaņā ar šiem principiem, piem., rokdarbos, ir jāprasa, lai ikviens skolnieks vienmēr tikai pats izgatavotu veselu, no-beigtu lietu. Iededzināt figūras uz otra pagatavotas kastītes

— nederīgi; izšūt rakstus uz cita pašūta priekšmeta — neklājas. Vispāri vajag radīt, bet nevis tikai izgreznot. Papriekšu vajaga konstruēt un tikai tad dekorēt. Nedrīkst atļaut darināt šādas vai tādas nevajadzīgas, nekam nepiemērojamas, neizteiksmīgas lietas. Visam vajaga būt ar savu nozīmi, visā jāizpaužas mākslinieciskai idejai.

Mākslinieka un paidagoga darbībā ir gan arī starpība. Kamēr citu mākslinieku materiāls ir akmens, krāsas, skaņas u. t. l., tikmēr paidagoga materiāls ir dzīvais cilvēks, un kamēr citi mākslinieki savu darbu rada vieni paši, tikmēr katru cilvēku audzina — apzinīgi vai neapzinīgi — daudzi, visi ļaudis viņa apkārtņē.

Tomēr stipra audzinātāja personība iespēj ļoti daudz. Dažs savu audzēkni tā ietekmē, ka tiešām par kādu cilvēku dažreiz ar pilnu tiesību var teikt: kas viņš ir, par to viņu pataisījis šis viņa audzinātājs. Bet tas tā ļoti reti. Jo sarežģītāka un raibāka kļūst mūsu laiku dzīve, jo vairāk katrs cilvēks tiek iepīts šimt- un tūkstoškārtīgās sadzīves atkarībā no citiem, jo mazāk var izdarīt atsevišķais audzinātājs. Arī ja audzinātājs ģeniāli pareizi saprot un vērtē savu audzēkni, lieliskā gaisredzībā nojauš viņa būtības pamata motīvus un tendences, arī tad tomēr viņš dažureiz panāk ļoti maz.

Bet tā jau ir īsta paidagoga pazīme, ka viņš, arī ļoti apziņoties saviem spēkiem un varai liktās nepārkāpjamās robežas, tomēr neatmet savus nodomus, nenogurst savā darbā, nezaudē sajūsmu un nezaudē arī ticību sava darba panākumiem.

Īstu paidagogu tālāk spilgti raksturo interese par cilvēka dvēseles dzīvi, par cilvēku psihes būtību un parādībām, tā tad par psiholoģiju. Bet ne arvienu šī interese ir saistīta ar sevišķi stipru ticību eksakti zinātniskai psiholoģijai. Dzīvā audzināšanas darba darītājs, audzinātājs praktiķis tieši arī sevišķi daudz no zinātniskās psiholoģijas nevar mantot, it īpaši tur, kur viņa darbs vēltīts sevišķi sarežģītu dvēseles stāvokļu izpētīšanai un ietekmēšanai. Zinātniskā psiholoģija gan var atvērt un izskaidrot pašas vienkāršākās psiholoģiskās dzīves parādības, bet vairāk komplicētais, visdziļākais un personības audzināšanā taisni vissvarīgākais eksaktās psiholoģiskās zinātnes pētījumiem nav vēl pieejams. Tas atveras tikai smalkai, ilgos praktiskos novērojumos vingrinātai, bet reizē arī skaidras un loģiskas domāšanas darbā disciplinētai intuicijai, bez kuņas nemaz nav iespējams cilvēka dvēseli tiešām „saprast“.

Paidagoga interese par cilvēku dvēseles dzīvi izpaužas arī tai ziņā, ka īsts paidagogs mēdz būt arī īsts mākslas un dze-

jas cienītājs, jo mākslā un dzejā tas jūt izpaužamies pašu dzīvo cilvēka dvēseli. Viņu it īpaši interesē tā māksla un dzeja, kas attēlo jaunu, topošu cilvēku, arī bērnu iekšīgo dzīvi. Īsts paidagōgs vispār labprāt studē visu, kas vien kaut kā saistās ap cilvēka iekšīgo pasauli, kas to attēlo un dzīvās krāsās rāda tās augšanas un veidošanās parādības. Viņu mēdz interesēt lielu personību biografijas, sevišķi viņu bērņības un jaunības gadi. Tas mīl lasīt autobiografiskus apcerējumus, atmiņas, vēstules. To interesē bērnu un jauniešu pašu ražojumi, zīmējumi, domuraksti, literāriski mēģinājumi.

Padziļinot un izsmalcinot savu dvēseles izpratni, paidagōgs, protams, vēl neklūst tieši par labāku audzinātāju, jo psiholoģiska gaišredzība vēl negarantē paidagōģiskas spējas un auglīgu paidagōģisku darbību. Bet tas, kam šīs spējas ir, arvienu vairāk panāks, ja viņš reizē arī būs labs psihologs. Tas, kas ir tikai psihologs vien, vai nu vairāk zinātniskā, vai vairāk dzejiskā tipa, var arī nemaz nebūt paidagōgs, bet paidagōgs nevar būt nedz bez zinātniskās, nedz arī bez dzejiski intuitīvās psiholoģiskās izpratnes.

Īstu paidagōgu, beidzot, raksturo viņa plašais skats un visu atsevišķo audzināšanas faktoru relātīvas vērtības un nozīmes izpratne. Īsts paidagōgs nekad nav sektants, šaurs partikulārists, viņš visu, kas saistīts ar dzīvā totālā cilvēka audzināšanu, uztver dzīvi organiski un ne mēchaniski. Viņš teorijā un praksē arvienu un visur prot radīt dzīvu sintezi no subjektīvā un objektīvā, individuālā un sociālā, no brīvības un likuma, no vērtīgā jaunā un tikpat vērtīgā vecā. Arī šeit, izvēli taisot starp jauno un veco, īsts paidagōgs ar stipriem paidagōga instinktiem atradīs to, kas ikvienam laikam un vietai vislabāk piemērots. Arī šeit viņš nebūs tiepīgi vienpusīgs, bet atzīs labo un derīgo visur, vai tas jauns vai vecs.

*

Ja nu profesionālie skolotāji paidagōgi ir vajadzīgā garīgā augstumā, ja skolās visu priekšmetu mācība labi iekārtota, ja visi priekšmeti savā starpā saskapoti un virzīti vienā noteiktā virzienā, tad viss ir darīts, ko no skolas audzināšanas var prasīt. Skola tad dod to, ko ģimene un sabiedrība nedod, vai nu nespēdama, vai nopietni negribēdama; skola tā vislabāk aizpilda robus, kādi cēlušies jaunatnes un tautas audzināšanā, ģimenes un sabiedrības audzināšanai pagrimstot.

Ideāli iekārtota skolas mācība ir arī vislielākais pretspēks visai ļaunājam ietekmei ētiskā ziņā. Kad jaunatne skolā ir

pieradusi pie laba, interesanta darba, kad viņā ir modušās stipras garīgās intereses, kad ir attīstījusies izjūta par īstām garīgām vērtībām un nodibinājusies laba gaume, tad jaunatne ir nodrošināta pret visādām modernās ikdienas dzīves demoralizētājām ietekmēm. Tādā kārtā profesionālie pēdāgogi ne tikai veic lielu audzināšanas darbu, bet lielā mērā izpērk ģimenes un sabiedrības grēkus, neitrālizē ļaunās modernās dzīves ietekmes, un dara to taisni tad, kad viņi pilnīgi koncentrējas savā īstā darbā, skolas mācībā, to ideālā garā vadot.

Bet tas vēl ir tomēr par maz. Ārkārtējos apstākļos, kad skolotāju rokās atrodas gandrīz viss jaunās paaudzes audzināšanas darbs, skolotājiem jāveic arī ārkārtīgs darbs, viņiem vairāk kā jebkad jādomā par to, kas tiem bez ideālas mācības vādišanas vēl jādara, kādi jauni uzdevumi tiem vēl jāuzņemas.

Neviena priekšmeta skolotājam nedrīkst būt vienaldzīgs itin nekas no visa tā, kas notiek viņa klasē un visā viņa skolā. Katram jādomā par visu, kas attiecas uz viņa un visas skolas audzēkņu izglītību: par skolas un klases ārējo un iekšējo iekārtu, par labu attiecību nodibināšanu darbā un sadzīvē, par skolnieku vispārīgām interesēm, zinātniskām, ētiski reliģiskām, aistētiskām, par viņu nodarbošanos ārpus skolas, par skolnieku žurnālu un pulciņu vadīšanu u. t. t.

Tādā kārtā izvīrzās atsevišķi audzināšanas novadi jeb lauki, kā ētiski-idejiskās, politiskās, militārās, aistētiskās un reliģiskās, ar saviem īpatnējiem uzdevumiem katrā.

Tā ētiski-idejiskās audzināšanas laukā līdzās sociālā ētosa modināšanai ir jāmodina jaunatnē karsta griba būt pašai iekšķīgi skaidrai, tīrai un lielai. Jārāda, ka dzīvē nekad nekas liels un vērtīgs nav izdarīts, ja pats darītājs nav bijis liels, liela personība, liels raksturs, un ka katra lieta, kuŗu taisa, kārtība, kuŗu ceļ, ir tāda, kādi ir cilvēki, kas to rada. Jārāda, ka ideālists ir nevis tas, kas sapņo par ideāliem, bet tas, kas zina katru savu darbu pildīt ar lielas idejas garu, un kuŗa katrs solis ir solis tuvāk lielas idejas piepildīšanai dzīvē. Tai pašā laikā tomēr jāizsargās no kādas idejas vai mācības uzspiešanas, jo jaunatnei pašai jāizveido sava pārliedība, savi dzīves lozungi, sava dzīves programma. Nav jāatņem jaunatnei arī vajadzīgās maldīšanās un illūzijas, bez kuŗu patstāvīgas pārvarēšanas nav gūstama īsta skaidrība. Un tur, kur jaunatne tomēr varbūt jau zināmā mērā patstāvīgi pieņem zināmu mācību un piekrīt zināmām darbības programmām, tur jāgādā par to, lai viņa nedarītu nekā, par ko tā nevarētu iestāties ar visu savu es, lai tā nerunātu neko, kas no

viņas mutes skanētu neīsti. Jaunatnē jārada riebums pret visu ārišķo, riebums pret frazi. Patriotiska vai sociālistiska fraze, kā katra cita, jāapkažo, jo nav nekas nedabiskāks un neīstāks, kā ļoti jauns cilvēks aģitators, tāds politisks darbinieks, tautas vadonis, saucējs un ceļa rādītājs, kas pats vēl jāvada, kam pašam vēl ceļi jāmeklē. Tāpēc nepieciešama arī politiska audzināšana.

Un te nu, politiskas audzināšanas laukā, jāmodina jaunatnē interese par politiku un atziņa par tās lielo nozīmi dzīvē, bet reizē arī atziņa par to, cik daudz politika prasa no katra, kas tajā grib strādāt. Jārāda, cik sarežģīti, cik grūti ir atrisināmi dažādi politiskie jautājumi, kā katrs no tiem saistās ar simts citiem, kā politikā krustojas un savijas visdažādākie motīvi: saimnieciski, sabiedriski, nacionāli, ētiski, psiholoģiski, un ka neviena politiska problēma nav uztverama un atrisināma ārpus šiem sakariem. Jaunatnē jāmodina atziņa par to, kādu lielu atbildību uz sevi uzņemas katrs aktīvs politisks darbinieks, jāprāda, kādas sekas var būt pavirši, vieglprātīgi un diletantiski darītam politiskam darbam. Jārāda, ka nepietiek jūtu vien, temperāmenta, mīlas un naida vien, bet ka politikā tikpat vajadzīga gudrība, gaišs mierīgs skats, plaši viedokļi, lielas un pamatīgas zināšanas.

Jaunatnei jāliek sajūst, ka maksimālu mērķu sasniegšanai jābūt maksimāli sagatavotam, un ka politikas lielā ideja prasa lielu darbinieku. Jāmodina atziņa par to, ka par taisnību var un drīkst cīnīties tikai taisnīgiem līdzekļiem, ka brīvību iekaro tikai tie, kas paši savā garā brīvi, ka politiskas kultūras ēku cels tikai tie, kas paši pieder pie kultūras, kuros pašos ir kultūra. Jārāda jaunatnei, ka visur visi darbi dzīvē arvienu bijuši tādi, kādi paši darbinieki, ka katra jauna dzīves „iekārta“ arvienu bijusi tāda, kādi tie cilvēki, kas viņu radīja, ka lielus darbus pasaulē ir darījuši tikai lieli cilvēki, tikai lieli raksturi.

Nedrīkst modināt politisku mānīcību, fetišismu, kaut kāda viena principa aklu kultu, kā, piem., revolūcijas idejas kultu. Nav jāaizraujas pašam un nav jāuztrauc jaunatne ar tādiem skanīgiem vārdiem kā brīvība, revolūcija u. t. t., un jārāda, ka šie jēdzieni dažādos laikos, dažādās vietās, dažādos nosacījumos ir nozīmējuši un nozīmē kaut ko ļoti dažādu, ka brīvības vārdā pasaulē ir nesta mežonīgākā nebrīvība, un ka revolūcija var būt un izcelties gan radīšanas, gan arī tikai postīšanas elements. Jārāda, ka revolūcijas dažreiz taisa vergi, verdziskā garā un ka viņi, cīņā uzvarējuši, nodibina jaunu verdzību. Bet ir arī jārāda, ka revolūcija var būt liela un

svēta, ja viņu rada lieli cilvēki, kas cīņu ved lielā garā un kas, uzvarējuši, nodibina lielu taisnību zemes virsū.

Tāpat jābūtu, ka daudzreiz dzīvē jābūt arī konservāti-
vam, ka revolūcionārās tieksmes daudzreiz jāapkaņo tur, kur
tās draud iznīcināt to, kas labs un vērtīgs, un kas jāglabā, kas
„jākonservē“.

Un jāliek sajūst, cik grūti katrā gadījumā ir izšķirt, kas
kurā laikā un vietā gāzams, revolūcionējams un kas glabājams,
konservējams. Jāliek sajūst, ka izšķirējs motīvs šeit nu nekādā
ziņā nedrīkst būt kaut kādas sevišķas grupas tiešās vajadzī-
bas un intereses, bet ka te viss jāmēro pie kautkā, kas aug-
stāks ar par tām, ka jābūt augstākai idejai, augstākam ētosam,
kam jāvalda pār visu.

Tālāk militārās audzināšanas laukā vispirmā
kārtā ir jāapzinās, ka karš ir fakts, ko nevar ignorēt, un ka
sentimentālā mācība, ka nav jāgatavojas varbūtējam kaņam,
ir neattaisnojama „jūtu politika“, kurai paklausot, tauta var
zaudēt savu brīvību un pašnoteikšanas tiesības. Tālāk jā-
apzinās, ka tāpat kā mums visiem jābūt sabiedrības, tautas un
valsts apzinīgiem pilsoņiem, tā mums arī jābūt gataviem va-
jadzības gadījumā šās savas mājas aizstāvēt ar ieročiem rokā,
ar visu sirdi un pat ar dzīvību. Tāpēc, ja mēs bērņus gri-
bam izaudzināt par nākamiem labiem pilsoņiem, tad mums
tie jāsatavo arī tā, lai tie reiz varētu būt labi, uzticīgi mūsu
valsts sargi.

Tai nolūkā jaunatne vispirms jāaudzina vispār nacionālā
un valstiskā garā. Tautas un valsts idejai un to likteniem jau-
natnei jābūt dārgiem. Un šeit visvairāk skolā var darīt, labi
un pamatīgi mācot mātes valodu, tautas vēsturi, runājot par
tautas un valsts darbinieku dzīvi un darbiem, rādot un liekot
iemīlot arī tēvijas dabu un tās vienkāršo skaistumu. Arī vis-
pārīgai ētiskai un rakstura audzināšanai un norūdišanai šeit
liela nozīme, jo par cilvēku, kas labi prot rīkoties ar šauteni,
nevar vēl droši teikt, ka viņš būs arī labs tēvijas sargs. Tikai
uz cilvēku ar stingru ētisku raksturu var palauties, un godīgs
tēvijas un valsts pilsonis būs tikai tas, kas vispār ir godīgs un
krietns cilvēks.

Kas zīmējas uz pašu militāro mācību, tad tā ir iekārtojama
tā, lai tā nerunā pretī skolas idejai un stilam. Atzīstot, piem.,
pilnā mērā kazarmas stingro režīmu kā nepieciešamu un visai
veselīgu audzināšanas veidu pieaugušiem cilvēkiem, nedrīk-
stam tomēr ienest kazarmas garu un tīros kazarmas paņēmie-
nus skolā. Lai tas nenotiktu, tad militārā mācība jānodod
smalkjūtīgu, paidagōģiski izglītotu cilvēku rokās. Varbūt vēl

labāk būtu, ja ne kareivji, bet ja pašas skolas paidagōgi, kas ir baudījuši teorētisku un praktisku militāru izglītību, šo priekšmetu mācītu, to cieši saistot ar vispārīgo fizisko audzināšanu. Tur, kur vispārīgā fiziskā audzināšana labi iekārtota, kur visvairāk gādā par to, lai jaunie cilvēki miesās būtu veseli, stipri, veikli, izturīgi, tur viņi vislabāk būs sagatavoti, lai vēlāk viegli un ātri spētu piesavināties arī tīri speciālas militārās veiksmes.

Tālāk aistētiskās audzināšanas laukā, pieturoties pie augstāk minētiem mākslinieciskās audzināšanas principiem, jaunatne jāierosina uz māksliniecisku darbību un dzīvu aktivitāti un šai aktīvā darbā jāliek izprast un izjust mākslas būtību: tikai tas, kas pats kaut cik strādā kādā mākslas nozarē, kas to studē, kas viņā nopietni iedziļinās un pēti tās likumus, kļūst spējīgs spriest par to.

Tur, kur nav iespējams un kur nav izdevība jaunatnei mākslu likt nopietni studēt, tur jāgādā mazākais, lai jaunatnes skatiem pieejamie darbi, piem., klasas sienu gleznas, grāmatu ilustrācijas, skolas lasāmviela, mācāmās dziesmas, būtu īsti mākslas darbi. Slikta, neista, pavirša māksla nevis audzina, bet samaitā gaumi, nevis noskaidro, bet sajauc jūtas, nevis attīsta, bet bojā.

Kad nevar sniegt labu un īstu mākslas darbu, tad labāk nevajaga sniegt nekādu.

Tāpēc jāgādā par to, lai visa jaunatnes dzīves iekārta, visas viņas dzīves formas un viņā valdošās noskaņas būtu labas un daļi vienkāršas.

Un tad jaunatne jāliek mierā. Nav viņai jāuzbāžas ar savu gaumi. Bet pavisam bez nozīmes ir — teorētizēt un sprediķot par kaut ko, ko jaunatne pati nedz redz, nedz dzird, nedz pazīst. Teorētiski paskaidrojumi par mākslu nav nekas, ja nav tiešu attiecību un pastāvīgu dzīvu sakaru ar to.

Jaunatne, kas dzīvos tīrā, dzidrā atmosfērā, kur cilvēki un lietas un viss būs vienkāršs un īsts, pats attīstīs sevī labu gaumi un skaistuma izjūtu. Un ar tīru, neapmāktu skatienu tā lūkosies uz katru mākslas darbu un drīzāk to sapratis, tāpēc ka viņa jau dzīvoja skaistumā.

Un jaunatne mīlēs skaistumu, to lūkos visur ap sevi radīt un pati sevī atradis tīru avotu tīrai un labai gumei. Šis avots būs veselīgas dzīves izjūtas tīriba un spēks, kas ļaus visas lietas pareizi uztvert un vērtēt.

Jaunatni vajag vairāk atstāt pašai, lai tā dzīvotu savu jaunības dzīvi, lai tā tikai dzīvotu dziļā iekšējā patiesībā.

Tāpēc vislabākais, ko audzinātāji var darīt, lai jaunatnē

modinātu labu gaumi un vestu to pie sava īpatnēja un īsta stila, ir — izkopt nepielūdzamu, nelokāmu, nepievilamu izjūtu par absolūtu patiesību, kas necieš ne mazākās neīstības un ne mazākā viltojuma pat attiecībā uz visniecīgāko ikdienai vajadzīgo lietu.

Beidzot reliģiskās audzināšanas laukā arvienu jāpatur prātā, ka reliģija ir mūžīga cilvēku dvēseles funkcija; kamēr pasaulē dzīvo cilvēki, tikmēr reliģija ir viņu dzīvē spēlējusi varen lielu lomu. Atkarībā no cilvēku vispārīgā garīgā attīstības līmeņa, reliģijai katrā laikā un vietā gan ir bijis dažāds saturs un dažāda forma. Reliģija arī bieži tikusi izmantota tīri savtīgiem nolūkiem un viņas vārdā izdarīti ļauni darbi. Ir taisnība Ģētes vārdiem, ka katra Dievs ir tāds, kāds viņš pats, un ka tādēļ Dieva vārds bieži ir novārtā likts un par apsmieklu kļuvis. Tāpēc reliģiskai audzināšanai un ticības mācībai skolā tikai tad ir panākumi, ja tā ir saistīta ar vispārīgu gara un dvēseles izkopšanu un izdalīšanu.

Bet tā savukārt pati par sevi nepieciešama kā īpašs skolas mācības priekšmets. Tā modina interesi par dzīves pašas būtības problēmu, māca meklēt visu parādību, kā arī visu darbu visaugstākos vērtēšanas viedokļus, ieradina visu relatīvo mērot pēc visa aptvērējām, absolūtām idejām un modina gribu un cenšanos ar tām visu savu dzīvi saskaņot. Tas ved pie vienbūtīga, sevī noslēgta un noskaņota pasaules uzskata ar absolūta dziļi guldītiem nesatricināmiem pamatiem.

Tas, kas pazīst spējus reliģiskus pārdzīvojumus un šādos pārdzīvojumos iegūto reliģisko pārliecību spēku un nozīmi visas dzīves gara un virziena noteikšanā, kas pazīst arī to iekšķīgo līdzsvaru, drošību, pašāvēību un skaidrību, kādu dod reliģija, tam pilnīgi ir nesaprotams naidis pret to. Dzirdot tādu apgalvojumus, kādus izsaka mūsu laiku reliģijas vissivākie un niknākie apkaņotāji, itin kā reliģija aptumšojot un iemidzinot domu, ka tā patiesībā esot itin kā „miega zāles“, jākonstatē, ka te vai nu ļaudis necinās pret īstu reliģiju, bet pret kaut ko tādu, kas tikai izliekas par reliģiju esam, bet patiesībā nemaz nav, t. i. ka te notiek cīņa pret nepilnīgām vai sakropļotām reliģijas formām, vai arī ka tā ir negodīga cīņa, negodīgiem līdzekļiem pret lielu un labu, bet no tās pretiniekiem dziļi nīstu un tiem visai bīstamu varu.

Lai tas nenotiktu, lai reliģiju neviens nevarētu saukt par „tautas muļķošanas līdzekli“ u. t. l., ir jāvēlas un jāprasa, lai ticības mācību vadītu patiesi un īsti reliģiozi cilvēki, tādi, kas prot modināt reliģiskas tieksmes, rādīt, iekš kam pastāv reliģiskas problēmas, iemācīt „reliģiski domāt“, pie tam ne ma-

zākā mērā nekavējot darboties un attīstīties stingrai zinātniskai domai.

It īpaši pamatskolā, kas liek turpmākai, vairāk speciālai izglītībai vispārīgos pamatus, nedrīkst trūkt neviena paša īstai izglītībai nepieciešama, nedz intelektuālās, nedz aistētiskās, nedz praktiski-techniskās, nedz arī reliģiskās izglītības motīva. Arī vēlāk, dažādās speciālās vidusskolās, kuŗu centrā stāv sevišķi speciāli priekšmeti, tomēr neviens no šiem motīviem nedrīkst pilnīgi trūkt. Atkarībā no katra atsevišķa vidusskolas tipa struktūras, ticības mācībai vienā vai otrā no tām, salīdzinot ar citiem priekšmetiem, būs vairāk vai mazāk ievērojama loma, bet pamatskolā, kuŗai jānodod vairāk enciklopēdiska izglītība, ticības mācībai jāierāda citiem priekšmetiem līdzīgi svarīga vieta. Pamatskolai taču saviem audzēkņiem jānodod galvenie jēdzieni un nojauta par visām augšā minētām garīgās kultūras vērtībām, tai savi audzēkņi jāpieved klāt pie visas kultūras dažādo novadu vērtiem. Pamatskola nekādā ziņā nedrīkst nemācīt to, kas ir visas kultūras nešķīrāma, organiska sastāvdaļa. Aizvērt vienus vārtus, aizbērt ciet vienu, visu cilvēku, arī jau bērnu dvēselē verdošo plūsmu, reliģisku meklēšanu un pārdzīvojumu plūsmu, tas ne ar ko nav attaisnojams, un prasība, lai tas notiktu, ir izskaidrojama kā akts aizspriedums, nožēlojams pārpratum, vai arī kā zināmu savtīgu interešu ierosināta ļauna, rupja tendence.

Atsaukšanās uz to, ka reliģija ir „privātlīta“ šai gadījumā ir gluži nevietā. Privātlīta reliģija gan tiešām ir tai nozīmē, ka reliģiskas pārliecības citam nevar priekšā rakstīt, uztipt, pavēlēt, bet tāpat otram arī nevar uztipt zināmu filozofisku pasaules uzskatu, kas galu galā arī ir katra cilvēka privātlīta. Arī tas ir katra personīga darīšana, vai tas piekopj un atzīst mūziku, vai nodarbojas citā kādā mākslas vai zinātnes nozarē, vai mīl matemātiku un to tur par nepieciešamu elementu sava pasaules uzskata izveidošanā, vai piedalās politikā u. t. t. Bet nekas no visa tā nav „privātlīta“, skatoties no vispārīgā tautas izglītības un kultūras, no sabiedrības un valsts viedokļa.

Tautas, sabiedrības un valsts uzturētām skolām jādara viss, lai jaunatni ievestu kultūrā, modinātu viņā interesi un izpratni par visām kultūras problēmām, mācītu tanīs orientēties, radītu gribu un attīstītu spēju tanīs dzīvot. No šī viedokļa skatoties, zinātne un māksla, tehnika un sociāla ētika, politika un reliģija ir liela vispārīga lieta, tautas, sabiedrības, visas cilvēces lieta. Skolai jāgādā par to, lai visi šie motīvi tiktu ievēroti, vecāki nedrīkst pēc personīgiem ieskatiem liegt saviem bērniem iepazīties ar visām šīm kultūras nozarēm un tā saturiem.

*

Pēc ģimenes, skolotāja un skolas svarīgs audzināšanas faktors beidzot ir **p a i d a g ō ģ i j a**.

Kopš pastāv audzināšanas funkcija, cilvēki par to ir domājuši un savas domas mutes un rakstu vārdiem citiem tos izteikuši. Vecas, jau sen izmirušas tautas mums ir atstājušas savas audzināšanas gudrības un mākslas mācības un padomus. Visi pasaules lielie domātāji, visi lielo filozofisko sistēmu nodibinātāji ir risinājuši arī pedagogiskas problēmas, un katra filozofiska mācība satur īpašu nodaļu par audzināšanu, jo audzināšanas un izglītības problēmas, ja tās līdz galam grib izdomāt un noskaidrot, neizbēgami saistās un ir arvienu arī saistījušās ar vispārējiem pasaules uzskata jautājumiem.

Ar visu šo lielo interesi par pedagogijas jautājumiem pedagogijas zinātne ir vēl pavisam jauna. Tā vēl nav radusi nākt klajā ar tīri zinātniskām problēmām, kas ne ar ko nebūtu saistītas, bet bieži vēl samaina lietderības vai ideāla viedokļus ar objektīvās patiesības viedokli. Tā vēl arvienu pārāk stipri ir saistīta ar tiešās, praktiskās audzināšanas prasībām, un tā nevar vēl nodoties tikai ideāli nesavtīgam tīras patiesības meklēšanas darbam kā citas īstās zinātnes.

Bet pedagogija jau ir ceļā uz šādu zinātnes ideālu. Pedagogiskā literatūrā arvienu biežāk parādās tīri zinātniski pētījumi par tiešiem audzināšanas faktoriem un neprātījumi par tās ideāliem. Tiek krāts materiāls, sijāts, kārtots, salīdzināts, sistematizēts, tiek sīki un gluži objektīvi noskaidrotas atsevišķas parādības, kas norisinās audzināšanas procesos, un tās tiek jo pamatīgi un vispusīgi aprakstītas. Arvienu vairāk noskaidrojas pedagogijas īstās problēmas: kā cilvēki audzināšanas spēku ietekmē veidojas, un kā viņu pašdarbīgā dvēseles dzīve pieņem augstākas un augstākas būtības formas? Un kas viss šo dvēseles dzīvi tā pārveido? No kurienes nāk pārveidotājas ietekmes? Kāda šeit loma kuŗam katram atsevišķam audzināšanas faktoram? Kādas sekas kuŗam katram faktoram atsevišķos apstākļos, pie dažāda tipa cilvēkiem, pie dažāda dzimuma, dažādas tautības un šķiŗas cilvēkiem, dažādā vecumā?

Audzināšanas zinātnei pamazām ir kļuvuši skaidri viņas īpatnējie uzdevumi, un jācer, ka tā arī savās pētīšanas metodēs un savā specifiskā domāšanas veidā ies pretī arvienu lielākai pilnībai. Tā viņa ne tikai pati kļūs bagātāka un auglīgāka, bet padarīs bagātāku un plašāku arī zinātnisko kultūru, zinātnei iekārōdama pavisam jaunas un vēl līdz šim svešas pasaules. Ja šīs zinātnes robežu un valdības paplašināšana tā kā tā nāks par labu vispārīgai zinātniskai kultūrai, tad ir sa-

protams, cik daudz tā dos profesionāliem paidagōģijas zinātniekiem, kā arī netieši — praktiskiem audzināšanas darbiniekiem. Ja arī zinātniskā izglītība un lielas teorētiskas zināšanas nebūt vēl tieši negarantē auglīgu praktiskās audzināšanas darbu, tad tomēr vispārīgās zinātniskās kultūras līmeņa pacelšana un tās ietekmju sfairas paplašināšana un nostiprināšana galu galā nevar nenākt par labu arī tiešai praktiskai audzināšanai. Ja arī zinātnei nodevies paidagōģis un praktisks paidagōģis ir pavisam dažāda tipa cilvēki, un kā var būt ģeniāls audzinātājs tas, kas nemaz nav zinātnieks, un ģeniāls paidagōģijas zinātnieks savukārt var būt pavisam vājš audzinātājs, tad tomēr nav noliedzams, ka paidagōģiski zinātniska izglītība nevienam, pat visģeniālākam audzinātājam praktiķim nevar par ļaunu nākt, bet viduvēji apdāvinātiem audzinātājiem var kļūt par drošu garantiju un aizsargu pret katru paviršību, diletantismu un sektantismu.

Zinātniska izglītība vajadzīga un nepieciešama ne tikai faktisko derīgo zināšanu dēļ, kādas tā dod, bet tās galvenā vērtība slēpjas tai vispārīgajā iekšķīgā noskaņojumā, smalkjūtībā, gaumē un mēra sajūtā, kuŗas trūkums tik nepatīkami duras acīs katrā neizglītotā vai pusizglītotā cilvēkā. Šis mēra izjūtas un istas gaumes trūkums tad arī izskaidro kā tiepīgi konservātīvo, tā arī tiepīgi revolucionāro radikālismu paidagōģijā un neļauj nodibināties tam viedoklim, kas ar vienādu objektivitāti vērtē veco kā jauno, kas prot un grib gan konservēt to, kas ir konservējams, bet kas tikpat noteikti apkaŗo to, kas savu laiku nodzīvojis un kas nu tikai kavē veselīgu progresu. Zinātniski patiesi izglītotam paidagōģam, ieradušam katru lietu apskatīt no visām pusēm, pilnīgi objektīvi, bez jeb kādiem blakus motīviem, bez kaut kādas tendences, ir pareizs acumērs par to, kas audzināšanā iespējams, kas nē, kas to veicina, un kas to kavē, un kāda nozīme un kāds svars katrā gadījumā katram atsevišķam motīvam. Viņa izglītība tam ir stiprs pamats sevī noslēgtam, apvienotam un noskaņotam pasaules un dzīves uzskatam, no kuŗa izriet skaidrs, plašs, pareizs skats par reālām kultūras dzīves parādībām un to savstarpējiem sakariem.

Nosvērtās, tīrā zinātnē orientētās paidagōģiskās domas uzdevums šeit ir sekot visām kustībām, visiem sastrēgumiem, kā arī visām pārsteidzībām paidagōģiskā praksē un visu novērtēt pēc tā pozitīvās vai negatīvās nozīmes tiešā audzināšanas darbā. Tai jānoskaidro un jārāda, kur kas zināmos laikos un apstākļos audzināšanai nāk vai nu par labu, vai par ļaunu, un kur un kā labais konservējams, vai ļaunais reformējams vai

revolucionējams. Tā nekad nekā neļaus konservēt, kas neatbilst audzināšanas patiesām prasībām, bet tāpat arī apkaļos jaunināšanas tieksmes tur, kur tās pavedina uz vieglprātīgu un bīstamu pedagogisku eksperimentēšanu.

No plaša vispārīgās pedagogijas viedokļa skatoties uz jaunatnes un tautas audzināšanu, mēs pat pašu skolu nedrīkstam par augstu vērtēt un no tās sagaidīt par daudz. Mums jāzina, ka plašajās visas tautas locekļu savstarpējās audzināšanas attiecībās un procesos skola ir tikai viens moments. Mēs šo faktoru, protams, nedrīkstam arī vērtēt par zemu, un mums no skolas jālūko izsmelt viss, kas tajā slēpjas no audzināšanas vērtībām. Bet vispārīgā pedagogija, kas paredz visas tautas audzināšanas parādības, neļauj visu, pat ne galveno audzināšanas darbu redzēt tikai skolai vien uzdotu un no skolas vien veicamu.

Tā, piem., liela nozīme ir pedagogijai tautas vienības veicināšanā un mājas kultūras pacelšanā. Pedagogiskai teorijai jānoskaidro ģimenes būtība, idejas, audzinātājas funkcijas un iespaids, bet pedagogiskai praksei jāattīsta un jākultivē īstas ģimenes dzīves izjūta, izpratne un griba uz to.

Tāpat pedagogijai ir svars un var būt daudz lielāka nozīme, nekā tam dažs gribētu ticēt, sociālo attiecību noskaņošanā. Arī visa tā sauktā sociālā jautājuma atrisināšana nav iespējama, ja tanī nedarbojas līdz audzināšanas faktors. Sociālais jautājums ir ne tikai „maizes jautājums“, bet arī sociālētiska problēma. Sociāla kultūra nozīmē ētiski augsti kvalificētu visas tautas kopdzīvi, kāda vēl nevar būt garantēta ar to vien, ka visi ir paēduši, apģērbti un visiem labi dzīvokļi. Materiāla labklājība, pieticība un turība bez augstas sociālas ētikas, bez izkoptas sociālas sirdsapziņas, var pat vest pie savstarpējas vienaldzības un garīgās dzīves sastinguma.

Mēs šeit redzam jaunas, lielas vissvarīgākās audzināšanas problēmas un jaunus pedagogijas uzdevumus. Mēs ticam, ka arī tautas iekšējās konsolidēšanās process notiks tikai tad, ja mēs jaunatnei mācīsim jaunas idejas, audzināsim to tādā garā, lai tā nīstu katru netaisnību, vienalga, kas to dara un vienalga, kas to cieš, lai tā mīlētu un pati aizvienu veicinātu katru taisnību un to pati lietotu pret visiem, pret visu šķiru, aprindu vai partiju cilvēkiem. Jaunatne jā māca un jāaudzina tā, lai tā gūtu lielu politisku ētiku un arī saimnieciski-ētisku pasaules uzskatu, kas darītu galu kā saimnieciskam individuālismam un pārmērīgam egoismam, tā arī neētiskai, šauru grupu egoisma pildītai politikai.

Nevis glēvā iecietībā un mīkstčaulīgā pacifismā mēs gri-

bētu redzēt audzinātu jaunatni, bet gan jaunā sociālā ētosa. Un tiem, kas jaunatni ārpus skolas organizē un vada, būtu jāgādā par to, lai no jaunatnes izaudzinātu krietnus darbiniekus, apzinīgus sabiedrības, tautas un valsts locekļus.

Visi šie jautājumi: ģimenes audzināšana, jaunatnes sociālā un politiskā audzināšana, jaunatnes ārpus skolas zinātniskā un ētiskā izglītošana, visas šās problēmas ir nostājušās blakus skolas problēmai kā tik pat svarīgas.

Tāpēc ir vēlams, lai audzināšanas problēma kļūtu par visas tautas problēmu un lai katrs sabiedrības un tautas loceklis apzinātos savus audzināšanas un pašaudzināšanas pienākumus.

Šai lielā darbā jānāk talkā visiem, visās dzīves nozarēs nodarbinātiem vadītājiem cilvēkiem. Praktiskai paidagōģijai jātop par vispārīgu sabiedrības un tautas lietu, un paidagōģiskai teōrijai vēl vairāk nekā līdz šim jāorientējas visās kultūras dzīves parādībās, jāseko to attīstībai, arvienu vairāk jāpildās ar kultūras ideju un jāsaistās ar plašiem kultūrfilozofiskiem viedokļiem.

5. Politiskie uzskati.

Valsts idejas trejādas izpratnes. Valsts funkcijas. Vara un autoritāri valsts vadītāji. Valstiskās kultūras cilvēks.

Kas zīmējas uz valsti, tad valsti resp. valsts ideju, — pēc Dauges domām, — varam uztvert trejādi.

Pirmkārt, to varam uztvert no praktiskās lietderības un kultūras viedokļa kā tautas un sabiedrības reālo vajadzību pildītāju, saimnieciskās un kultūras dzīves organizētāju gan pašu zemē, gan starptautiskā mērogā, arī kā likumu devēju, kārtības un drošības uzturētāju.

Otrkārt, valsti varam arī uztvert no aistētisko jūtu viedokļa, kā to dara daudzi valsts filozofi un valsts idejas suminātāji, kas izjūt īpatnējo augsto poēziju un skaistumu valsts monumentālā uzbūvē, kas viņiem liekas esam kā liels brīnumdarbs.

Treškārt, valsts ideju varam arī uztvert reliģiski, kā dievības spēka, vadības un valdības simbolu, kā svētu iestādījumu.

Pēdējā, reliģiskā, valsts idejas uztvere ir visdziļākā. Jo svētāka šī valsts ideja ir katram pilsonim un jo svētāka tiem, kas vada un valda, un ja šie pēdējie nedomā tikai par tiešo praktisko lietderību vien, bet arvienu vadās no visaugstākās idejas par valsti, ja savā nesavtīgas kalpošanas darbā cenšas pildīt mūžīgu, svētu dievības likumu, ja, runājot Dantes vārdiem, tālumā un augstienē saskata „Dieva pilsētas tornus“, tad valsts sasniedz savas idejas vispilnīgāko piepildījumu.

Vispopulārākā tomēr ir pirmā, t. i. praktiskā jeb kultūrālā valsts idejas izpratne. Pēc šīs izpratnes valsts, atbrīvodama cilvēkus no vajadzības ik brīdī personīgi domāt un cīnīties par savu eksistenci, dod tiem iespēju tās apsardzībā nodoties tīri garīgiem centieniem, ļauj tādā kārtā cilvēka garam pildīt savus īstos uzdevumus. Valsts, nodrošinādama un apsargādama visus kultūras produktīvos spēkus, kļūst par kultūras visstiprāko balstu un dod tās nodibināšanai visdrošākās garantijas, nemaz nerunājot par to, ka varenas un visiem pieejamas kultūras un izglītības iestādes (bibliotēkas, muzējus) zināmos apstākļos vislabāk spēj organizēt valsts, kas arī materiāli var pabalstīt visdažādākos kultūras uzņēmumus.

Šo valsts funkciju vārdā ir prasāma stipra valsts vara un ir atzīstams par pilnīgi dabisku, ja valsts zināmos gadījumos pret saviem pilsoņiem lieto varu un nerēķinās ar katra pilsoņa atsevišķām interesēm.

kādām šaurām grupu interesēm. Valstī vislielākā noteikšana jāpiešķir tiem elementiem, kas grib, prot un spēj strādāt ražīgu darbu, radīt gan garīgas, gan materiālas vērtības, kas arī sa-prot pareizi kārtotas un vadītas tautas saimniecības lielo no-zīmi, kuŗu ieskati nav mākslīgi konstruēti, teorētiski sagudroti, praksē nepārbaudīti un nepārbaudāmi, bet kas izriet no tiešas pieredzes, un kuŗi tādēļ zina, kas kādā laikā un vietā saimnieciski vēlams, vajadzīgs un arī iespējams, kādas ražošanas for-mas visvairāk piemērotas konkrētai, vēsturiski izaugušai īste-nībai un cilvēku dabai. Ja tādi elementi valsts vadīšanā un izveidošanā iegūst galveno noteikšanu, tad tiem jānovēl un jā-palīdz nodibināt stipra vara un tai jāpadodas. Šī vara tad spēs gādāt par to, lai tās aizsardzībā un tās pabalstītas auglīgi ro-sītos kultūras radītājas enerģijas. Patiess īsts kultūras draugs atbalstīs katru kustību, kas veicina šādu vislabāko sabiedrisko elementu izvirzīšanu, un no savas puses darīs visu, lai šādai vis-labāko, viskultūrālāko elementu apvienībai rastos arvienu lie-lāka autoritāte, spēks un vara. No tādiem cilvēkiem sastādītie dažādie valsts izpildu organi ir vislietīšākie, vistaisnīgākie un sabiedriski visauglīgākie. Tādas valsts autoritātes pārstāvji un varas nesēji arī visvieglāk pieejami ētiskas domas ietekmei, un viņu likumi un visas to dibināmās tiesiskās formas kļūs ar-vien tīrākas un pilnīgākas. Tādiem tad arī sabiedrība arvienu vairāk ticēs, klausīs viņu likumiem un rīkojumiem, ja tie arī ne arvienu saskanētu ar katra personiskiem ieskatiem. Visi zi-nās, ka valsts nevar izdabāt katram atsevišķam pilsonim visās viņa tīri partikulārās lietās, bet būs pārliecināti, ka tas, ko tā dara, lemj, pavēl un aizliedz, ir vajadzīgs, lai viss sabiedrības organisms normāli varētu funkcionēt.“

Nostādāmie uz šāda valsts būtības izprašanas viedokļa, Dauge jo asi izsakās par marksismu. „Redzot, uzsverot un aizstāvot vienas šķiras patiesās un iedomātās intereses, — saka Dauge, — marksisms šķiru cīņā redz visas cilvēku vēstures īstos saturus, vienas zināmas šķiras uzvarā un diktatūrā — augstāko politisko gudrību un mērķi. Ko marksisms saka par to, ka vienas šķiras, proletāriāta, diktatūra būšot līdzeklis un ceļš uz visu šķiru galīgu likvidēšanu, tad tās ir tukšas fanta-zijas, nepierādīts un nepierādāms apgalvojums, jo tāpat kā nekad visi atsevišķie cilvēki nebūs, nevar un arī nedrīkst būt vienādi, jo tad izbeigtos katra sacensība, izsīktu katra cenša-nās tikt uz priekšu un uz augšu, tā arī visas tautas, visas šķiras un arī visa internacionālā cilvēce nesaplūdīs vienā vienlīdzīgā masā. — Marksisms, sludinot šķiru cīņu kā augstāko politisko gudrību, sistematiski jauc un ārdā pašu valsts ideju, kas taču ir tautas visu savā būtībā neiznīcināmu šķiru apvienošanās

ideja kopēju uzdevumu un likteņu izjūtā un apziņā... Tāpēc marksisms jāuzskata netikvien kā valsts idejas visšausirdīgākais un seklākais iztulkojums, bet arī kā īstas un augstas valsts idejas lielākais ienaidnieks.“

Jo kritiski Dauge izsakās arī par politisko liberālismu. Nenoliegdams liberālisma pozitīvās puses, D. tai pašā laikā ir noteikti pret šīs mācības greizajiem iztulkojumiem un tām sekām, ko tā dažkārt valstu dzīvē radījusi. „Mēs negribam un nedrīkstam, — saka D., — aizmirst to, ko cilvēcei devusi cenšanās realizēt personisko brīvību augstas cilvēciskas cieņas garā un virzienā, bet mums jāzina arī tas, ka neviens cilvēks nemaz nevar sasniegt iekšķīgu brīvību, ja dzīvo tikai sevis dēļ vien. Cilvēka dvēseles apjomi kļūst jo plašāki, jo vairāk viņš dzīvo arī citu dēļ, jo vairāk viņš spējīgs nodoties kam augsti pārpersoniskam, tam kalpot un sevi ziedot. — Kur cilvēki to nespēj vai negrib saprast, tur nepieciešama kļūst piespiešana, varas lietošana. Ir, piem., gluži dabiski, ka tādās zemēs un tādās laikos, kur, sacīsim, liela tautas daļa cieš salu un badu..., stingru likumu ceļā vairāk mantīgās aprindas tiek piespiestas dot citiem no savas turības...“

Tāpat, augsti vērtējams Atēnu demokratisko iekārtu, kuras laikā radušies lielākie grieķu kultūras sasniegumi, Dauge tai pašā laikā stingri nostājas pret tādu demokrātismu, kas „visiem grib atļaut par visu spriest un lemt un taisnību un patiesību redz balsošanas iznākumā.“ Šāds demokrātisms, pēc D. pārlicības, grauj personisko atbildību un bieži izvirza par sabiedriskās un valsts dzīves vadītājiem nevis labākos, bet sliktākos. „Cilvēki, — saka D., — nav un nekad nebūs vienlīdzīgi, un tiesībām visām jābūt pelnītām. Tikai vērtība un nopelns drīkst prasīt tiesību, un jo lielāka vērtība un lielāki nopelni, jo lielākas var būt tiesības.“ Tāpēc „tā taisnība, par kuru stāv īstais demokrātisms, nav mēchaniskas vienlīdzības, bet dabiskas hierarchijas princips, kas prasa, lai īstā vietā arvienu stāvētu īstais vīrs un lai nekur un nekad par izšķirēju momentu nebūtu nedz dzimums, nedz kārta, nedz nauda, bet tikai patiesa vērtība un nopelns.“

Dabiskā hierarchija, pēc Dauges domām, jāievēro gan ģimenē, gan skolā un arī sabiedriskā un valsts dzīvē, jo visur un arvien dzīvē, kā jau teikts, ir kopdarbība, ir kooperācija, bet nekāds kopējs darbs vēl nekur un nekad nav ticis labi veikts, ja īstā vietā nestāvēja īstais cilvēks, pildot tās funkcijas, kas taisni viņam pa spēkam, un arvienu gatavs atbildēt par to, ko dara.

Lai katrs to spētu, lai katrs zinātu, kas viņam valsts dzīvē darāms, izvienam jāklūst par īstu valstiskās kultūras cilvēku. Tādam cilvēkam vispirms ir skaidra pati valsts ideja. Viņš valstī redz varenu sabiedriskās dzīves organizācijas aparātu, redz vienīgo spēku, kas var nostiprināt nacionālās dzīves pamatus, nokārtot un saskaņot dažādo sabiedrisko aprindu savstarpējās attiecības, var sargāt tautu no ārējiem un iekšējiem naidīgiem spēkiem, kas apdraud tās patstāvību.

Valstiskās kultūras cilvēks arvienu apzinās savu pienākumu pret valsti un personīgo atbildību tās priekšā. Viņam ir tieksme uz iekšīgi saskaņotu kopdzīvi, un viņš nav spējīgs darīt kaut ko tādu, kas paasinātu pretešības tautas klēpī, radītu savstarpējus konfliktus un provocētu savstarpēju naidu. Viņš, taisni otrādi, arvienu un visur dara to, kas nostiprina vienību, pats arvienu pirmais dodams piemēru, kā vispārības labā jāpaciešas un jāpiekāpjas.

Kā cilvēks pats par sevi vai arī kā zināmas korporācijas, partijas vai sabiedriskas šķiras pārstāvis, valstiskās kultūras cilvēks arvienu apzinās, cik tālu drīkst iet savās prasībās, ko no valsts drīkst sagaidīt. Viņam valsts nekad nav līdzeklis sava personiskā vai grupas egoisma mērķiem, bet tā pati klūst par mērķi, par augstas sabiedriskās dzīves ideālu, kuŗa piepildījumam tas ik brīdī gatavs ziedot savus spēkus.

Cildinādams šādu valstiskas kultūras cilvēka tipu no vienas, D. no otras puses nosoda tos, kas atraujas no līdzdalības valsts dzīvē. Vienaldzība un intereses trūkums par valsti, — saka D., — ir lielā mērā nožēlojama parādība un zemas sociālas kultūras iezīme. Atraušānās no savu pilsoņa pienākumu pildīšanas ne ar ko nav attaisnojama, un ja kāds aiz kādiem iemesliem izvairās ieņemt noteiktu stāvokli svarīgos notikumos sabiedrības un valsts dzīvē, tad tas nezturas kā godā vīrs. Īstam godā vīram nekad nevar būt vienaldzīgs tas, kas notiek tanīs mājās, kuŗās viņš dzīvo un kuŗu viesmīlību bauda un kuŗu paspārnē zina sevi sargātu. Tāpēc negodīgi aiz personiskas ērtības vai omulības, vai bailēm no visādām nepatīkšanām atrauties no katram pilsonim obligātorisku uzdevumu pildīšanas. Negodīgi ir kluši ciest, kur jārunā, izvairīties ieņemt stāvokli, kur tas noteikti jāieņem. Negodīgi ir zināt un redzēt, kur nacionālās valsts dzīvei draud briesmas, un aizvērt to priekšā acis vai tās noklusēt un noliegt. Negodīgi ir censties iztapt ticim, par kuŗiem nav šaubu, ka tie „liek minas“ zem valsts un nacionālās vienības idejas, un vislielākā mērā negodīgi ir viņu priekšā izkļūties pat par viņu draugiem. Negodīgi ir nicināt savu karogu un vienaldzīgi noskatīties, kad to apsmej, un goda

vīra vārda gan nekādā ziņā nepelna tas, kas ikbrīdi nav gatavs šo karogu pašaieliedzīgi sargāt.

Bet no otras puses, goda vīra vārdu pelna vienīgi tas, kuram ne tikai viss, ko viņš runā un dara, ir svētas pārliecības lietā, bet kurš arī katrā gadījumā tikai runā un dara to, par ko personīgi var uzņemties pilnu atbildību, skaidri paredzot tā nozīmi un sekas.

„Kad šāds (goda vīra) gars pildīs mūsu dzīvi, tad, — saka Dauge, — arī tas, ko mēs saucam par valstisku domāšanu, kļūs citāds. Citādi, lielāki mēs tad uztversim valsts jēdzienu. Tad mēs valstī pratīsim redzēt varenu sociālās, kolektīvās gribas iemiesojumu, sociālā gara vislielāko spēku, kas, kā neviens cits, ir aicināts piepildīt viscilvēces augstākās garīgās prasības un nodibināt virs zemes cilvēces brīvā gara valdību, bet nevis kaut kādas vienas laužu šķiras vai partijas valdību.

Kad mēs ikbrīdi orientēsimies tanīs instancēs, kas augstākas par sevišķo sociālo grupu interešu pasauli, tad mēs par savu valsti domāsim tā:

Mēs no savas puses visu, ko spējam, darīsim, lai mūsu valsts tiešām ikdienas jo vairāk kļūtu par īstu un patiesu sociālās taisnības nesēju, lai tā tiešām kalpotu īstai cilvēcei. Mēs palīdzēsim kā pratīsim, lai tas tā būtu. Mēs visi jutīsim savu dziļo atbildību valsts priekšā un pastāvīgi turēsim acu priekšā savu darijumu sekas: mūsu labo un mūsu ļauno darbu, kā arī mūsu bezdarbības sekas.

Tas tad būs vairāk nekā tikai vienkārši pareiza teorētiska atziņa par valsti un tās nozīmi. Tā būs mīla un ticība tai. Tā būs dziļas piederības izjūta tai, atkarības un nešķirami saistītu likteņu kopības sajūta.“

6. A. Dauges pamatpārliecības un uzskatu vērtējums.

Dauges pamatpārliecības un uzskatu centrā, kā redzams, stāv cilvēks. Cilvēks Daugem ir augstākā vērtība, pašmērķis, salīdzinot ar kuŗu kultūra ar visām tās parādībām — zinātņi, mākslu, filozofiju, pāidagōģiju, pat valsti — ir tikai līdzeklis cilvēka garīgai augšanai. Un D. tic, ka katrs cilvēks spēj veikt šo garīgo augšanu un, labu, skaistu dzīvi dzīvojot, tuvoies pilncilvēka ideālam.

Šo pilncilvēku D., kā redzējam, visnotāl iedomājas kā dziļas kultūras cilvēku, kā cilvēku, kas, piedzīvojis garīgo dzimšanu, dzīvo reizē sevī un visumā, apvieno individuālo ar sociālo, ideālo ar reālo, subjektīvo ar objektīvo; kā cilvēku, ko vada dziļa reliģiska pārliecība un varonīga ētika; kā liela rakstura un cēla humora cilvēku; beidzot, kā cilvēku, kas teicami orientējas visās kultūras dzīves parādībās, kas interesējas tiklab par zinātņi, mākslu, filozofiju, kā arī audzināšanu un politiku.

Šai pilncilvēka ideāla priekšstatā un visā D-es pamatpārliecībā ir kaut kas dziļi priecīgs, optimistisks, gaiši renesansisks. Te ir arī kaut kas laikmetīgs, jo arī mūsu laikmets ir savā ziņā renesanses, atdzimšanas laikmets. Arī mūsu laikmetā atdzimst ja ne ticība cilvēkam v i s p ā r i, tad katrā ziņā ticība k v a l i t ā t e s cilvēkam, t. i. taisņi tam, ko sludina D.

Šāds pasludinājums un dzīves prieka suminājums ir jāvērtē kā augstākā mērā pozitīva parādība, jo ja kaut kā mums nekad nav bijis par daudz, tad tas ir taisņi dzīves prieka suminājuma un suminātāju.

Un te pozitīvi jāvērtē arī tas, ka D., pasludinādams cilvēku par augstāko vērtību, nekādā ziņā neieslēgst tai kaitīgajā individuālisma mācībā, ko savā laikā sludināja Štirners, pa daļai arī Nīcše. Ar dziļu īstenības nojautu D. blakus individuālajam nekad neaizmirst pasvītrot arī kolektīvā un sociālā faktora nozīmi.

Līdzīgā kārtā par pozitīvu ir jānovērtē arī tas, ka D., sludinādams ideālismu un entūziasmu, aicinādams dzīvot „mūžībā un absolūtā“, aicinādams censties pēc bezgalīgā, pēc nebeidzamas jaunradišanas, pēc varonības, tomēr nekad nenonāk neauglīgās abstrakcijās, bet vienmēr atgādina reālo, māca rēķināties ar īstenību, aicina uz ideālā un reālā sintezi.

Zināms, D-es pamatpārliecībā iespējams saskatīt arī savus trūkumus. Iespējams iebilst, ka D. pamatpārliecībā trūkst redzama reliģiska vai filozofiska pamatojuma, t. i. ka tajā vienmēr paliek atklāts jautājums, kāpēc galu galā šāda garīga augšana, šāda tiekšanās piepildīt pilncilvēka ideālu vispāri vajadzīga.

Šai ziņā Dauges pārliecība var likties stipri nepilnīga.

Bet ja ievēro, ka tāda absolūta, filozofiska vai reliģiska dzīves pārliecības pamatojuma, kas visus pārliecinātu, mēs vispāri nepazīstam, ka šādi pamatojumi prāta robežās vispāri nav iespējami, ka galu galā daudz patiesības ir Ķētes tezē, ka dzīve ir vienkārši dota, lai dzīvotu, tad D. pārliecība sevi pilnīgi attaisno. Tad paša D. garā varam teikt, ka kļūt par pilncilvēku un dzīvot skaistu, garīgi bagātu dzīvi vajag vienkārši tāpēc, ka tas cilvēkam sagādā augstāko apmierinājumu un laimi.

*

Tikpat pozitīvi kā D. pamatpārliecība ir jāvērtē arī D. atsevišķie uzskati un aicinājumi.

Vai tas būtu D. aicinājums veidot stipru raksturu, neaizmirstot cēlā humora svētīgo iespaidu, vai tas būtu aicinājums iedziļināties zinātnē un tomēr neaizmirst, ka tai ir robežas, kurās tā nespēj pārkāpt, vai tas būtu aicinājums neuzskatīt mākslu par baudas, bet nopietnu studiju priekšmetu, — visur mēs redzam izteiktas dziļas un daudzpusīgas domas.

It sevišķi dziļas un daudzpusīgas, kā redzējām, ir D. domas par audzināšanu. No savas pilncilvēka idejas vadoties, D. te attīsta veselu audzināšanas sistēmu, kurā ietverti visdažādākie audzināšanas principi, apskatīti visdažādākie audzināšanas faktori. Ģimenes un skolas audzināšana, skolotāja personība, ētiski-idejiskā, politiskā, militārā, aistētiskā un reliģiskā audzināšana, pārdarītāja — viss tas, kā redzējām, te atrod savu iztīrījumu un vērtējumu veselīgas ideālā un reālā sintezes robežās.

Beidzot, savos uzskatos par valsti, D., dēvēdams valsti par nepieciešamu kultūras dzīves priekšnoteikumu, tautas garīgo un fizisko spēku sargātāju un vienotāju, prasīdams stipru valsts varu, autoritāru valdību, kritiski nostādamies pret liberālismu un demokrātismu, nemaz nerunājot jau par marksismu, aicinādams visus uz kopēju valstiskās kultūras darbu, uz mīlestību un ticību valstij, pauž domas, kas ir tikpat veselīgas vispār, cik tuvas un dārgas visam mūsu tagadējam laikmetam.

*

Tā D. mūsu kultūras dzīves dažādos laukos ir sējis daudz auglīgu un veselīgu domu, ir radījis ideālus, kas vēl ilgi mums var noderēt par piepildīšanas cienīgiem uzdevumiem; ir daudzējādā ziņā pozitīvi ietekmējis mūsu jaunatni, skolotāju saimi un vispār katru, kas klausījies viņa runas vai lasījis viņa rakstus.

Šo Dauges pozitīvo iespaidu atzīmē visi, kas par Daugi kaut ko rakstījuši.

„Liels mākslas cienītājs un pazinējs visos tās veidos. — raksta L. Ausējs, — A. Dauge bija smalks aistēts un tāpēc nīdā visu nedaiļo, nejdzīgo, nekrietno. Visur, kur vien varēdams, viņš centās modināt jauko, gaišo, labo. Arvienu gribēja gādāt citiem prieku, palīdzēdams vai, vismaz, ar mīliem vārdiem pamudinādams un pamācīdams, kā tikt pāri grūtībām. Varu apgalvot, ka Latvijā nav otra cilvēka, kas personīgi būs uzrakstījis tik daudz vēstuļu ar tik saulainu un tādu dzīvinātāju saturu, kā D., un kas būtu pats izmeklējis un gan lieliem, gan sevišķi maziem veltījis tik daudz dāvanu. Mīlie vārdi, laipnais skats, jaukais smaids, kas parasti šīs dāvanas pavadījis, bija pati lielākā dāvana, kas palika neaizmirstama uz visiem laikiem. Vienmēr dzīves prieka pilns, apgarots, tas kā saules stars ienesa dzīvību visur, kur tikai parādījās.“

Jānis Lapiņš raksturo Daugi kā vislielāko personību, kādu viņš redzējis dažās zemēs un laikos, kā vispārcilvēcisku garu, kas meklē absolūtu patiesību un taisnību, piemērotu visām vietām un visiem laikiem, kā latviešu vispopulārāko, visvairāk iemīloto lektoru.

„Dauge, — saka beidzot prof. P. Dāle, — ir izaudzinājis un pāraudzinājis plašas mūsu skolotāju aprindas veselīga nacionālisma un apgarota humānisma virzienā un garā, atraujot daudzus no neauglīga ūtopisma, sastinguša materiālisma un šaura politikānisma dogmām. Pateicoties savai ļoti plašai pārdarīšanai, aistētiskai, literāri-vēsturiskai un filozofiskai izglītībai un zināšanām, savas iejūtas un intuīcijas dzīvumam un valdzinošām runas dāvanām, D. darijis tuvas latvju jaunatnei un intelliģencei arī pasaules lielos garus, kā Ģēti, Danti, Šēkspīru, Ibsenu, Fr. Nīčsi, Reskinu u. c. Mūsu pārdarīšanas ar vispār garīgās kultūras vēsturē A. Dauges vārds ieies ar cildenu, izcilu skaņu un īpatnēju, neatkārtojamu spožumu.“

[0,50]

LĀTVIJAS NĀCIONĀLĀ BIBLIOTEKĀ

0302049637

Tā paša autora :

Epiktēts, viņa dzīve un stoiskā mācība . . . Ls 1,—.

